

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Eylül 1985 • Sayı : 250 • 300 TL (KDV Dahil)

Yeni Soğuk Savaş

Önder Arı

Haluk Gerger

Faruk Sönmezolu

Ergun Türkcan

Ufuk Uras

Tolga Yarman

Garanti Bankası Ekonomik Gelişme İçin “İstikrarlı Bankacılık”a inanıyor.

Ülkemiz ekonomisinin gelişmesinde üzerine düşen sorumlulukların idraki içinde olan Garanti Bankası, her zaman istikrarlı hareket etmiş ve böylece itibar kazanmıştır.

GARANTİ BANKASI

I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

İÇİNDEKİLER

YENİ SOĞUK SAVAŞ (Haluk Gerger)	3
DIŞ POLİTİKA ANALİZİ : SOĞUK SAVAŞ ÖRNEKLERİ (Önder Arı)	6
ÇİN'DEKİ GELİŞMELERİN IŞIĞINDA ÇİN - ABD VE ÇİN - SSCB İLİŞKİLERİ : YENİ BİR «DENGİNİN DENGELİYİCİSİ» (Faruk Sönmezoğlu)	13
EN YENİ KAPİTALİZM YA DA 1980'LERİ ANLAMAK (Ergun Türkcan)	19
YILDIZ SAVAŞLARI (Tolga Yarman)	32
GELENEKSEL İKTİSAT CEPHESİNDE NELER OLUYOR? (VII) : AÇIKLAR NEYE YOL AÇAR?	40
SORGULANMASI GEREKEN BİR DİSKUR : DOĞAYI KORUYALIM MI/SÖMÜRELİM MI? (Ufuk Uras)	46

Sahibi:
İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Esin Kuyulu

Sorumlu Yayın Yönetmeni :
Nail Satlıgan

Sayfa Düzeni :
Ömer Ülkenciler

YÖNETİM YERİ :
Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

ABONE KOŞULLARI

Yıllık 3.600 TL. (Öğrenci 2.600 TL.)
6 Aylık 1.800 TL. (Öğrenci 1.300 TL.)

Yurt Dışı :

Yıllık 4.600 TL. (Öğrenci 3.600 TL.)
6 Aylık 2.300 TL. (Öğrenci 1.800 TL.)

Banka Hesap No :

AKBANK Taksim Şb. (4700)
Türkiye İş Bankası Beyoğlu Şb. (4678)

REKLAM TARİFESİ

Arka Kapak : 150.000 TL.
Ön Kapak İçi : 100.000 TL.
Arka Kapak İçi : 75.000 TL.
İç Sayfalar : 50.000 TL.

Basıldığı yer :

YENİLİK BASIMEVİ
Tel: 143 55 72 — 145 32 48

Eksik sayılarınızı 300 TL.'lik posta pulu karşılığı adresimizden sağlayabilirsiniz.

KITAP

10.

**İKTİSATÇILAR
HAFTASI**

BİLDİRİLERİ

- Büyüme • Dış borçlanma
- Kamu finansmanı
- İstihdam ve gelir dağılımı
- İhracatın performansı ve ekonomiye maliyeti
- İthalatın liberasyonu

Akbank Taksim Şb. 4700 No.lu hesaba
950 TL. yatırılarak isteme adresi:

**İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ GENEL MERKEZİ**
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
Tel: 150 50 34 - 150 16 42

Yeni Soğuk Savaş

Haluk GERGER

Dr. Haluk Gerger AÜ SBF'de ders verdi. Kitapları arasında «Mayınlı Tarla»da Dış Politika (1983) ile Nükleer Tehlike: Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş (2. B., 1984) var.

Yumuşama sürecinin doruk noktasını ifade eden Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Helsinki'de toplanıp nihai sene-din imzalanmasından sadece 10 yıl sonra yeni bir soğuk savaş döneminin çözümlenmesini yapmak zorunda kalmak, Doğu - Batı ilişkilerindeki çatışmacı öğelerin ne denli kalıcı olduğunu göstermesi bakımından ilginç ve o ölçüde de karamsarlık yaratıcı. Bu karamsarlığı arttıran bir başka etmen ise, yeni soğuk savaşın eskisine göre, çeşitli nedenlerden dolayı, çok daha tehlikeli olması. Yeni soğuk savaşın temel tehlikesiyse, yalnızca savaş riskini arttırması değil; aynı şey eski soğuk savaş için de geçerliydi. Şimdi asıl tehlike, yeni soğuk savaşın sıcak savaşa dönüşme olasılığının fazlalığı, böyle bir savaşın da, kaçınılmaz olarak, nükleer felaketi beraberinde getireceği ve bunun da insan türünün ortadan kalkması olacağı...

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan soğuk savaşın temelinde ideolojik uyumsuzluk yatmaktaydı. Yeni soğuk savaşın temelindeki ideolojik olguysa, dışarıdan bakıldığında daha belirsiz ve karmaşık. Herşeyden önce, yeni soğuk savaş saf ve açık bir ideolojik savaşım olma yerine, daha çok, bir Sovyet - Amerikan karşıtlığı biçimine bürünmüş görünümünde. Özellikle ABD'de, Sovyetler Birliği'nin uygar dünyanın tüm insanlık değerlerini yadsıyan, bilerek bir nükleer savaş çıkartma peşinde, terörist bir devlet olarak, neredeyse insan olma özelliklerinden yoksun, dünya egemenliği peşinde, acımasız bir klik tarafından yönetildiği yolundaki sürekli ideolojik propoganda, iki büyük güç arasındaki tüm normal ilişkileri engelleyecek boyutlara ulaşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin ortadan kesinlikle kaldırılması gereken bir tehlikeli hedef olarak gösterilmesi ve Batı dünyasına bu imajın empoze edilmesi uzlaşma olanaklarını giderek tıkama eğilimi göstermektedir. Böylece de, 1960'lardan buyana oluşmaya başlayan ve birinci soğuk savaş

sona erdiren ideolojik uzlaşma, yani farklı sistemlerin birarada, hatta işbirliği içinde yaşayabilecekleri düşüncesi artık normal Doğu - Batı ilişkileri için yeterli olamamaktadır.

Ayrıca, yeni koşullardaki ideolojik saf- laşmanın karmaşası da yeni soğuk savaşı iki büyük devletin ölümcül bir mücadelesi biçiminde ortaya çıkarmaktadır. CIA'nın Kızıl Khmerler'e yardımı, Çin'in Batıyla saf tut- ması gibi olgular, yeni soğuk savaşı ideolo- jik açıdan daha da belirsizleştirmekte ve salt bir Sovyet - Amerikan devletlerarası mücadelesi görünümüne sokmaktadır.

İlk soğuk savaş, esas olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa siyasal coğ- rafyası üzerinde odaklanmıştı. Bir başka de- yişle, ideolojik mücadele, uluslararası poli- tika düzleminde Avrupa kıtası üzerindeki bir güç savaşımı biçiminde ortaya çıkmak- tayıdı. O dönem Avrupasının karmaşası ve istikrarsızlığı hangi boyutlarda olursa olsun, orada yerleşik bir sistemin, oturmuş bir kül- türöl birikimin ve yüksek siyasal bilincin var- lığı, Doğu-Batı mücadelesinin sınırlarını çiziy- or, çatışmanın boyutlarının belli bir çizginin ötesine geçmesini engelliyordu. Avrupa'daki kararlılık ve dengenin iyice oturmasından sonra ortaya çıkan yeni soğuk savaşa, daha çok, Üçüncü Dünyanın karmaşık, oturma- mış, kaypak zemini üzerinde yürütülen bir mücadele olmakta, bu da çatışma boyutla- rını son derece belirsizleştirmekte, bölgesel devletler arası çatışmalarla içiçe geçen Sov- yet - Amerikan savaşımı istikrarsız bir or- tamda sürmektedir.

İlk soğuk savaşın alabildiğine kızıştığı yıllar tüm dünyada ekonomik gelişmenin iv- me kazandığı yıllardı. Batı'da, bir yandan B. Avrupa savaş çöküntüsünü atlatıp, «Ekono- mik mucize»sini gerçekleştirirken, öte yan- dan ABD «Savaş zenginliği»nin görkemini yaşamaya başlıyordu. Doğu'da ise, çok yük- sek kalkınma hızları ve sanayileşme siste- min olağanüstü başarısı olarak ortaya çık-

nomik açıdan pek parlak olmayan bir kon- jonktür içinde yaşanmaktadır. Batı'daki eko- nomik bunalım, enflasyon, durgunluk ve iş- sizliğin birlikte ortaya çıkması, monetarist politikaların klasik 'refah devleti' kavramını sarsması gibi olgularla oluşurken, Doğu'da da gelişme hızı eski düzeyini tutturamamak- ta, daha özel olarak Sovyetler Birliği'nde de tarımda, iş veriminde darboğazlar görülmek- tedir. 1974 petrol bunalımından sonra bütün dünyadaki yapısal deprem de birçok yerde hala sürmekte, Afrika'daki açlık, Üçüncü Dünya ülkelerinin ödemeler dengesi sorunla- rı ve borç durumları, uluslararası kredi sıkın- tısı, yaygın bir bunalımı tamamlamaktadır.

İstikrarsızlığı arttıran tüm bu faktörlerin yanı sıra, yeni soğuk savaşın içinde oluştu- ğu teknolojik çevre durumu çok daha vahim yapmaktadır. 1940'ların son yarısında ABD' nin elinde üç beş nükleer bomba, ancak 30-40 kadar da eski bombardıman uçağı var- dı. Nükleer bombalar ilkel, büyük, ağır ve etkileri açısından güvenilmezdi. Hidrojen bombası henüz ortada yoktu. Sovyetler Bir- liği ilk atom bombası denemesini ancak 1949'da yapabiliyordu. Henüz ABD'ye bunla- rı gönderme olanakları yoktu. İki tarafın uçakları da kıtalararası menzile sahip değıl- di, isabet yetenekleri çok sınırlıydı. Balistik füzeler düşsel projeler olmaktan öteye gide- memişti.

Oysa şimdi, yeni soğuk savaş dönemin- de, yeryüzünde 50.000 nükleer silah bulun- maktadır. Sadece bir ağır bombardıman uça- ğı, insanlık tarihindeki tüm savaşlarda kulla- nılan ateş gücünden fazlasını taşımaktadır. Tek bir nükleer denizaltı en az 160 büyük kent yeryüzünden silbilecek kapasiteye sa- hiptir. Başta Sovyet ve Amerikan halkı olmak üzere tüm insanlık nükleer başlık taşıyan ba- listik füzeler karşısında savunmasız ve çare- sizdir. Bir nükleer bomba binlerce kilometre öteden hedefin 3-5 metre yakınına düşebi- lecek biçimde atılabilmekte, tek bir er tara-

findan dahi kolaylıkla kullanılabilecek minyatür nükleer silahlar Doğu ve Batı ordularında bulunmaktadır. ABD'nin son 'yıldız savaşları' projesiyle de, giderek, uzayın da bir savaş alanına dönüşeceği anlaşılmaktadır.

'Nükleer kış' örneğinde olduğu gibi, artık insan türünün sonunu getireceği bilimsel bulgularla kesin olarak kanıtlanmış olan nükleer savaş tehlikesi, sadece nükleer silahların artan nitelik ve nicelikleriyle de sınırlı değildir. Özellikle ABD'deki stratejik düşüncedeki son gelişmeler, bir zamanlar 'düşünülmesi dahi imkansız' kabul edilen nükleer savaşın olası birliği yönünde değişmektedir. Stratejik düşünce, giderek, «galibi olamayacak nükleer savaş»tan «kazanılabilir nükleer savaş» kavramına yönelmektedir. Sınırlı nükleer savaş, yıldız savaşları, birinci vuruş yeteneği gibi

kavramlar açıktan tartışılmıya, hatta savunulmaya başlanmıştır. İlk soğuk savaşın caydırıcılık kavramı şimdi yerini tek yanlı stratejik üstünlük ve zafer düşlerine terketmektedir.

Görünen odur ki, yeni soğuk savaş sadece bağrında sıcak savaş tohumlarını daha fazla taşımakla kalmamakta, aynı zamanda, nükleer felaketi de kaçınılmaz sonucu olarak beraberinde taşımaktadır. Bu açıdan, çok daha tehlikeli, çok daha riskli, çok daha yamsal olmaktadır. Ne yazık ki, birinci soğuk savaşın sonrasındaki kısa süreli yumuşama, ikinci soğuk savaşın karanlık tüneline ucunda görünmemektedir. Şayet ikinci soğuk savaş 21. yüzyıla kalamayacaksa, korkarım bu 21. yüzyılın hiç yaşanmamış olmasının bir sonucu olabilecektir.

iktisat
dergisi AYLIK DERGI
Ocak 1985 • Sayı 242 • 250 TL

24 Ocak'ın Beş Yılı (I)
Hukuk, İdeoloji, Siyaset

Toktamış Ateş
Ercan Eren
Mehmet Genceli
Anne O. Krueger
İzzettin Önder
Sungur Savran
Bülent Tanör
Gündüz Vassaf
Nur Vergin
Galip L. Yalman

Abone Adresi:
Cumhuriyet Cad. 27/6
Taksim - İstanbul

KATMA DEĞER VERGİSİ

Dış Politika Analizi: Soğuk Savaş Örnekleri

Prof. Dr. Önder ARI

Dr. Ari, İÜ İktisat Fakültesi Uluslararası
İlişkiler Bölümünde profesör ve **Türkiye ve
Komşuları (1977) ile Türkiye ve A.B.D. ilişkileri
(1978)** adlı kitapların yazarıdır.

Bu yazımda «Dış Politika Kararlarının alınması» açısından başlıca üç devletin uluslararası aksiyonları üzerinde duracağım. ABD, SSCB ve Türkiye'nin soğuk savaşa hizmet eden örnek olaylar çerçevesinde geçerli olan Dış Politika yaklaşımlarını özetleyeceğim. Bu yaklaşımlara paralel her üç aktörün dış politika davranışının hangi uluslararası hukuk kurallarına uyduğunu ya da hangi çerçeveye oturtulmak istendiğini tartışmak istiyorum.

Birinci bölümde bir yandan uluslararası ilişkiler bilim dalında kullanılan dış politika analizinin sağlıklı yapılmasına yarayan önemli yaklaşımlar açıklanırken diğer yandan soğuk savaş tanımı tartışılacaktır.

İkinci bölümde dönemsel olarak soğuk savaş örnekleri üzerinde durulacaktır. Bu arada devletlerin uluslararası aksiyonlara ilişkin görüş farkları incelenecektir.

Üçüncü sonuç bölümünde ise uluslararası politikanın üç etkin aktörü tarafından «Barışa nasıl ve hangi çerçevede hizmet edildiği ile hangi sıklıkta bu amaçtan sapıldığı» incelenecektir.

Giriş

Dünyamız iyimserler ve kötümserlerin dünyası. Arada sıkışmış kalmış bir dizi insan grupları da idealistten şüpheciye kadar yelpazeyi renklendiriyor. Etkin hale gelip toplumların kararlarını doğrudan ve kısa dönemde değiştiremezlerse de kafalarda soru yarattıkları ve sistemleri olduğu gibi kabul etmemeyi öğrettikleri de bir gerçek. İşte Güney Afrika Birliğindeki ezilen siyah ırkın kendini yönetme için yaptığı fedakarlıklar. Pinochet faşizmini ve insanlık dışı işkence ve hukuk devletine yakışmayan uygulamaları reddeden tüm Güney Amerika insanları, bir başka çarpıcı eylemler örneği. Bölgemizdeki tüm bağımsızlık savaşları insanların ken-

di kararlarını kendileri alabilmeleri için yapılan onurlu mücadeleler. Haksızlığa, sömürüye göz yuman ve kuvvetlinin yanında yer almayı adet haline getirmiş onursuz iyimserlere birer ikaz bu eylemler. Tesadüfen bu fırsatçı kitlenin organize olup farklı ülkelerde aynı zaman dilimi içinde iktidarı ellerine geçirip evrensel kapitalist reçeteyi ülke yararlarına dikkat etmeksizin gerek iç gerek dış politika alanlarında uygulamaları kendi iyimserlik ideolojilerine çok uygundur. Ancak insanı düşündüren, farklı nitelikteki toplumların tutucu, eskiye önem veren, tarihin sayfalarında kendi savaş zaferleriyle coşan ve toplumlarını sözde milliyetçiliğe doğru koşturan, bir yandan da evrensel örgüt ve kartellere imkan hazırlayan ekonomik koşulları —milli çıkarlarını unutturmasına— hızla ülkelere getiren kimselere neden dur diyecek alternatif modelleri geliştiremediği. Geçmişten örnek alıp neden yine geçmişte yaşayarak topluma geçmişin hırpalanmış siyasal elbiseleri giydirilsin?

Dünyamız sürekli bir propaganda mücadelesi içinde. Her alanda ve her ulusun kendi çıkarları doğrultusunda çok yönlü işlettiği propaganda mücadeleleri bazıları için avantajlar sağlarken diğerleri için prestij kayıplarına ve uluslararası ilişkilerinde zararlara yol açmaktadır. Bu mücadeleler toplum psikolojisini etkileyerek onlar için karar veren temsilcilerini, devlet yönetimindeki kadroları endişeye itmekte ve hızla yanlış hareketler yapmaya yönelterek uluslararası forumlarda prestij kayıplarına neden olmaktadır. Burada esas rakibi tedirgin etmek, ilişkilerde bulunulan ortamda kendisini sürekli savunma yapmaya zorlayan 'hata' payı yüksek bir aktör durumunda bırakmaktır. Ulusu adına hükümetleri ya da destek grupları aracılığıyla yürütülen bu dostluk dışı yöntem uluslararası bilim dalında «soğuk savaş» deyimiyle ifade olunmaktadır. Bazılarınca dostluğa ters düşen bir yöntem diye nitelenir-

ken, diğerlerine göre 'uluslararası ortamın olağan bir yöntemi', alışıl gelmiş ideolojik rekabetin 'gerçekçi bir oyunu'dur.

En klasik ideolojik rekabet Batı Avrupa ve Atlantik ötesi baş aktör tarafından geliştirilmiş model ile Doğu Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan sosyalist ülkelerin geliştirdiği ve dünyaya yaymaya kararlı oldukları örneklenmiş modeli savunanlar arasında yürütülmektedir. Her iki modelin siyasal - askeri - ekonomik yanları işletilerek yeni taraftarlar kazanılmasına çalışılır. Bu çabayı en belirgin yürütenler ekip başı şöretini ve gücünü kazanmış ABD ve SSCB dir. Uluslararası ortamda bir siyah - beyaz / iyi - kötü / bizim grup - sizin grup / demokratik değerlere insanı odak yaparak hizmet edenler - batının tanımladığı kapitalist modele hücum edenler arasındaki kıran kırana mücadeledir bu.

Gerçekten uygulamaya gözettiğimizde stratejiyi devlet kurumları çizer, hükümetler uygular ve koşullara göre sertleştirir ya da yumuşatır. Rekabet süreklidir. Yarış gerek uluslararası gerekse bölgesel örgütler arasında ortaklaşa yürütülür. Bu yarış çoğunlukla modeleri tanıtmak — benimsetme — savunma biçiminde propagandaya dayanan siyasal ve aynı derecede askeri potansiyelin artırılması biçiminde karşılıklı tehdit - blöf - dehşet dengesi biçiminde tırmanmaktadır. Ekonomik araçlar ise destek olmak üzere sürekli kullanılır. Ekonomik yardımlar diplomasinin emrindedir, çoğunlukla siyasal kararların sonucu devreye sokulmaktadır. Farklı varsayımlardan hareket ederek değişik modelleri savunanlar birbirlerine ters düşen ideolojik boyutlara paralel aralarındaki 'soğuk savaş' hızlandırmakta ya da frenlemektedirler. Bu yöntem çoğunlukla yürütmenin elinde bir tehdit silahı haline gelmektedir. En küçük aktörden en güçlüsüne kadar oldukça bencil ve uluslararası ortamı da tehdit eder biçimde kullanılmaktadır. Soğuk savaş bü-

yükler arasında başlamış, günümüzde her düzeyde devlet eliyle dünya barışını her geçen gün daha artan oranlarda negatif yönde etkilemektedir. Dünyanın hangi bölgesine bakarsanız kritik durumda olan siyasal askeri nitelikli olaylarla karşılaşsınız. İşte Ortadoğu - işte Afrika'nın farklı bölgeleri. İşte Asya'daki mücadeleler ve işte kanlı Latin Amerika. Sanki Akdeniz çevresi barış gölü örneği mi? Buyrun Yunanistan'ın adaları silahlandırma faaliyetleri ve Ege komşusuna karşı yürüttüğü siyasal ve askeri politikalar. Balkanlarda küçük ve sınıai gelişme örneği Bulgaristan tarafından yürütülen ırkçı politika. Ya düne kadar terörizme hizmet eden, ekonomik çıkara dayanan illegal teşvikleri ve uygulamada komşularına ters düşen, 'soğuk savaş' niteliği taşıyan dış politika uygulamaları, tarafsız hukuk devleti anlayışına ve Helsinki Nihai Senedine ters düşen haksız davranışları, nasıl bağdaştırılabilir 'iyi komşuluk' ilkeleriyle? Uluslararası günümüz uygulamalarından hareketle, 'soğuk savaş' 1950'lerin büyük aktörlerince yürütülen propaganda mücadelesiydi demek yerinde mi? Yoksa geri gelmiş ya da sürekli bu ortamda mevcut olan bir realite ile mi karşı karşıyayız? Devleti yönetenler farklı nedenlerle, değişik dozlarda ve özellikle kendi iç politik ekonomik koşullarını kendi halklarına unutturma sevdasına kapıldığı dönemlerde bu yönetime daha sıkça başvuruyorlar.

Devletlerin dış politika faaliyetleri düzenlenirken başlıca dört yaklaşımın etkisinde kalınır. Bunlar sırasıyla

1. Stratejik yaklaşım
2. Bürokratik yaklaşım
3. Demokratik yaklaşım
4. Ekonomik yaklaşım.

Stratejik yaklaşım, ulusal ve uluslararası güvenlik sorunlarını en önemli ve hayati faaliyet olarak değerlendirir. Bu yaklaşımı benimseyenlere göre, ulusun ve devletin varlığı

ancak «dünyada istikrar yaratılarak» korunabilir. Dolayısıyla ulusal çapta ve dünyada istikrarı tehlikeye düşürecek olayları önlemek esastır. Dış politika ilkönce bu önlemleri sağlayan bir faaliyetler dizisidir. Saptanması devletin planladığı biçimde ve sınırlar içinde olur. Ulus - devlet için statükonun korunması yolunda iç ve dış politikada alınan her önlem meşru sayılır. Kısaca, dış politikanın başlıca amacı uluslararası ortamda «barışın» sağlanmasıdır. Bu ise istikrarın korunmasıyla gerçekleştirilir.

Bu muhafazakâr görüş, çoğunlukla devlet kademelerinde görev yapan yetkililerce savunulur. Ulusal ve uluslararası toplumda statükonun değişmesine karşı olanların çoğunluğu bu görüşü benimser. Bu fikri akımı destekleyenler «güç politikası» kavramına büyük önem verirler. Araştırma merkezleri ve stratejik incelemeler enstitülerinde «strateji alternatifleri geliştiren» farklı «simulasyon modelleri» üzerinde çalışan ve değişik koşullar için devlet politikası önerilerini hazırlayan muhafazakâr uzmanlar, büyük güçlerin çeşitli «dış politika» modellerini bu teorik çerçeveden yararlanarak hazırlarlar. Çoğunlukla devlet yetkililerinin görüşlerine paralel ve ideolojik öğeler içeren bir dış politika anlayışı bu modellerin oluşumunda büyük çapta yer alır. Uluslararası ortamdaki gerginlikler bir güvenlik sorunu biçiminde incelenir ve önlemler başta askeri açıdan, daha sonra ideolojik ve siyasal bakımdan değerlendirilir. Ona göre önlemler alınması salık verilir. Hemen daima milli güvenlik kuralları dışişleri bakanlıkları uzmanları üzerinde bu yolda etkili olurlar. Bu düşünce tarzı, «Jeopolitik» adıyla da anılır.

Örneğin bir bölümüyle resmi ABD Dış Politikası, «stratejik yaklaşımın» yoğun biçimde kullanıldığı, geleneksel ve uluslararası olayları «jeopolitik» açıdan değerlendiren bir karar alma sürecidir. Bu süreç, karar veren, «kurumsal sorumluluğu üstlenmiş» yetkilerin

ve devletin resmi ideolojisinin doğrultusunda siyasal bir tercihin ortaya konmasıdır.

Her ne kadar 1961 den bu yana resmen «parti politikası» icabı «Barış içinde bir arada yaşama» ilkesi doğrultusunda esneklik kazanmışsa da, SSCB de uygulamada, sivil devlet görevlileri askerlerin «jeopolitik» görüşlerinin büyük çapta etkisinde kalmaktadırlar. (*)

Bürokratik yaklaşım «Dış Politika kararlarını» kurumsal - fonksiyonel ve işleyen bir süreç olarak inceler. Dış politika kararlarının, a) uygulanabilmesi, b) ulus - devletin kısa ve uzun dönemli amaçlarına hızla hizmet edecek, c) gerçekçi nitelik taşıması beklenir.

Dış politika süreci, istenilen bilgiler ve veriler bilgisayarlara yüklenip, amaçlar doğrultusunda programlanınca, «kurumsal alternatifler» en optimumdan daha az optimum önerilere kadar önümüze liste halinde gelecek bir dizi objektif karar ve tercihler listesidir. Her tercihin belirli avantajları ve dereceli riskleri vardır. Bürokratlar, ulus - devlet resmi ideolojisi ve hükümetlerin programları doğrultusunda en iyiyi tercih ederler.

Bu yaklaşımın uygulanması esnasında dış politika kararlarında yetkili kılınmış kurumlar arasında sürekli bir mücadele vardır. Örneğin ABD de başkan ile bir yandan ya-

sama meclisleri düzeyinde diğer yandan askeri örgüt Pentagon ve haber alma örgütü CIA arasında mücadele yürütülür. Aynı derecede yoğun bir diğer rekabet İçişleri, Dışişleri, Maliye ve Savunma bakanlıkları arasında geçerlidir. Yasama meclislerindeki özel ihtisas komisyonlarının rekabeti de bu mücadeleye katıldığında dış politika kararları daha da renklenecektir.

«Demokratik yaklaşım», devlet politikasına kamuoyunun katkılarını aktarma olanağı yaratan, rekabetçi ve eleştirilene alabildiğince açık bir yöntemin uygulanmasına elverişlidir. Vatandaşlar gerek kişisel gerekse daha etkili biçimde topluca «çıkart grupları» aracılığıyla örgütlenmiş biçimde kendi istek ve önerilerini dış politika kararlarına aktarma şansını kullanırlar. Bu süreç, iç politika da bireylerin ve grupların kendi düşünce değerlendirmeleri doğrultusunda doğru gördüklerini ulus-devletin «dış politika» sürecine katma isteklerinin açıklanmasıdır. ABD’de en yoğun biçimde işletildiğini gördüğümüz bu model, tam anlamıyla iç politika rekabetçi ortamını dış politika kararları alanına doğru uzatmakta, onunla iç içe bir hale getirmektedir. Böylece «Dış Politika» alanında da organize grupların sanki bir toplu pazarlık yaparcasına ülke yöneticilerine etki yapmakta oldukları, dolayısıyla «kamuoyu» tercihini açıklayarak, yönlendirme görevini yerine getirmekte ısrarlı oldukları gözlenmektedir. Bu, batının övündüğü özgürlükçü modeli çerçevesinde halkın kendini temsil edenlere toplum iradesini saptamada kolaylık sağlayan ve sürekli uygulanan bir yöntemdir. Alınan kararların her safhasında ilgi gösteren gruplar kurumsal yetkililere ikazda serbestiler. Dış politika bu sürecin bir alt alanıdır. Esasen iç politika ve dış politika birbirinin devamıdır. Bu yaklaşım her geçen gün vatandaşlar ve bilim adamları arasında taraftar kazanmaktadır. Türkiye’de de zaman zaman örnekleri görülmüştür. Örneğin 1956/

(*) İşte bu nedenlerle ve bu gelişme sonucudur ki, barış içinde birlikte yaşama ilkesi, Sovyet Komünist Partisinin XXI nci Kongresinde 31 Ekim 1961 günü kabul edilen yeni programa girdi. Bu programda, «barış içinde birlikte yaşama ilkesinin: 1) uyuşmazlıkların çözümü için savaş başvurmamak, uyuşmazlıkları görüşmelerle çözümlmek, 2) Devletler arasında hak eşitliği, karşılıklı anlayış ve güven, karşılıklı çıkarlara saygı, 3) İç işlere karışmama, her halkın ülkesini ilgilendiren bütün sorunları kendisinin çözmesi hakkının tanınması, 4) bütün ülkelerin egemenliğine ve ülke bütünlüğüne tam saygı, 5) tam bir eşitlik ve karşılıklı yararlar temeli üzerinde, ekonomik ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi» esaslarını kapsadığı belirtilmektedir.

1957 yıllarında Kıbrıs ve Türk - Yunan ilişkileri konusunda, 1960/1970 arasında her türlü dış politika konularında görüldüğü gibi. Bu dönemlerde demokratik yaklaşımın savunucuları gerçekten bir kamuoyu oluşturarak, «bürokratik yaklaşımı» daha çok benimsenmiş görünen devlet yetkililerini dış politika alanında sınırlamış ve kararlarında yöneldirme başarısını göstermişlerdir. Örneğin Türk - Amerikan askeri anlaşmaları konusunda olduğu gibi. Böylece bu dönemlerde «Gizli diploması» yerini «Açık diploması» bırakmıştır. Basın daha yaygın ve ayrıntılı bir biçimde dış politika konularına geniş yer vermiştir. Böylece dış politika kararlarında daha bilgili bir kamu oyu yaratılmıştır. Toplumun her kesimi, örgütleri aracılığıyla kararlar hakkında fikir yürüterek özgürlükçü demokratik yaşamın gereği olan katılmayı gerçekleştirmiştir.

Diğer yaklaşımların yanında gerçek yönleriyle uluslararası ortamı yansıtan tek yaklaşımın ekonomik yaklaşım olduğunu açıklayan görüş, belki de haklı bir aydınlatma anlamına gelmektedir. 1979 petrol krizinden bu yana petrol ihraç eden ülkeler uyguladıkları dış politikalarıyla madenlerin ve başta petrolün uluslararası ilişkileri en fazla etkileyen «anahtar mal» olduğunu kanıtlamadılar mı? Son beş yıllık ABD dış politika uygulamaları, «dolar»ın ülkelerin dış ilişkilerini yönlendiren en önemli etken olduğunu göstermiyor mu? ABD dış politikası dendiğinde, ilk akla gelen bu etkenin «dış yatırımları» olmuyor mu?

Bir ülkenin başarısı ne ihraç ettiği, hangi dış yatırımlarından ve ticaretten ne miktarda Amerikan doları sağladığı ile ölçülmüyor mu? O zaman acaba ülkelerin dış ilişkilerini en etkin yönlendiren yaklaşım «Ekonomik yaklaşım» değil mi? Bu yolda örnek en başarılı dış politikayı uygulayan ABD, Japonya ve AET değil mi? Dolayısıyla «esas olan Ekonomik yaklaşımdır» tezi güç kazanmıyor mu? Böylece ülkenin dış politikasında diğer

yaklaşımlar ancak ekonomik yaklaşım başarılı uygulandığında bir anlam taşır, yargısına varmak gerçekçilik oluyor.

Soğuk Savaşın Dönemleri

Günümüze dek soğuk savaşı beş döneme ayırmak mümkündür.

A. Birinci dönem 1945-1949 yıllardır. Almanya'nın ve Japonya'nın kayıtsız ve şartsız teslim olmaları, Rusya sınırlarının çevresinde bir kuvvet boşluğu meydana getirmiştir. Bu boşluğun nasıl doldurulacağını, batılılar kestirememiştir. Yalta konferansı, bu bakımdan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Harpte kader birliği yapan ülkeler, birbirlerinden kuşkulandılar ve iyi niyetten yoksun davranışlara sapmışlardır. Rusya ile batıların durumlara karşıt açılardan bakmaları ve uluslararası düzen kavramında birbirlerine ters düşmeleri, anlaşmazlıklar ve gerginlikler doğurmuştur. Stalin 1946 Şubatında «dünya ekonomisinin aktüel gelişme koşulları altında barışçı bir uluslararası düzen kurulamayacağına» dair geniş yankılar uyandıran bir söylev vermiştir. Churchill, bu söyleve karşı, 5 Mart 1946'da Westminster College'de bir konuşma yapmış ve Avrupa'da komünist partilerin dayandıkları gerçek oy sayısı ile kıyaslanamayacak bir iktidar gücünü kullanır duruma geçirilmelerini kınamıştır. Ruslar Churchill'in Üçüncü Dünya Savaşını tahrik ettiğini ileri sürmüşlerdir. Churchill'in Westminster College'de soğuk savaş ilan etmiş olduğunu yazan yorumcularla karşılaşmıştır.

a) 1945-1949 yıllarında, soğuk savaş cephesinde önemli olaylar cereyan etmiştir. Ho Chi Minh, Vietnam Demokratik Halk Cumhuriyetini kurmuştur. Amerika'nın Çin Hindinde Fransızlara karşı çıkmasıyla başlayan gerilla hareketi, daha sonra Washington hükümetini endişeye sevkedecek derecede büyümüştür. Kore'nin kuzeyinde komünist ve

güneyinde demokratik görünüşlü iki karşıt rejim kurulmuştur.

b) Güneydoğu'da komünizm hızla yayılmış ve Filipinler'e bir aralık sıçramıştır.

c) İran sorunu gerginlikleri arttırmıştır.

d) Yunanistan, komünizmi yaymaya ve yenmeye çalışan kuvvetler arasında bir iç kavgaya sahne olmuştur.

e) Almanya'daki dördümlü işgal sisteminde galipler ahenkli bir işbirliği yapamamışlardır.

f) Doğu Almanya'da komünist partisi faaliyete geçmiştir. Amerika, özellikle Avrupa'da iktisadi mücadele tedbirleriyle komünizmi durdurmaya çalışmıştır.

g) Ruslar Berlin'i abluka altına almış ve kara ulaşım yollarını bir süre kapamışlardır.

h) 1949 nisanında NATO kurulmuştur.

i) Rusya, aynı yılın Eylülünde atom bombasını yapmıştır.

j) Mao, Çin'deki iç savaşı kazanmıştır.

B. İkinci dönem, 1950-1953 yıllarıdır. Bu dönemin başlangıcındaki büyük olay Kore savaşıdır. Soğuk savaş, Kore'de silahlı savaşa dönüşmüştür. Batı ülkelerinde ideolojik eğilimler katılaşmış ve komünizmle mücadele etkinlik kazanmıştır.

C. Üçüncü dönem, Stalin'in ölümünden 1962 yılına kadardır. Bu dönemde **coexistence**'in bir realite olduğu artık kabul edilmiştir. Propaganda savaşı yoğunluk kazanmış ve Amerika ile Rusya arasındaki silahlanma yarışı hızlanmıştır.

a) Almanya ve Japonya mucize sözcüğü ile ifade edilen bir kalkınmanın hamlesini gerçekleştirmişlerdir.

b) Fransızlar, 1954 de Dien Bien Phu düştükten sonra Hindi Çiniden çekilmişlerdir.

c) Dulles, bir ittifaklar örgütü kurmağa ve bipolar sistemin sınırları dışında da komünizmin yayılmasını durdurmağa çalışmıştır.

d) Varşova paktı sistemi kurulmuştur.

e) 1956 da Süveyş olayı meydana gelmiştir.

f) Macaristan'da milliyetçilerin ve hürriyetçilerin ayaklanmasını Rus ordusu kanlı bir müdahale ile bastırmıştır.

g) Küba'da Fidel Castro yönetimi ele almış ve nükleer füze üsleri konusu bir an için dünya barışını tehlikeye düşürebilecek bir kriz kaynağı olmuştur.

D. Dördüncü dönem, 1962 den 1973 e kadardır. Amerika, Kuzey ve Güney Vietnam arasındaki savaşta büyük insan ve malzeme fedakarlığına mecbur kalmıştır.

a) 1968 den itibaren, Amerika'nın uluslararası politika sahnesinde gerginlikleri hafifletici gayretleri göze çarpmıştır. Çinle diplomatik ilişkiler kurulmuştur.

b) Henry Kissinger, Vietnam savaşından Amerika'yı sıyırmayı ve Mısır'la iyi ilişkiler kurmayı başarmıştır.

c) Silahsızlanma konusunda da, sınırlı bir anlaşma imzalanmıştır.

d) Doğu - Batı gerginliği gevşerken, Yunanistan kıta sahanlığı ve Kıbrıs sorunlarında krize götürecektir olan politikasını inat ve ısrarla yürütmüştür.

E. Beşinci dönem: 1974-1985

a) Petrol krizi sonuçları Türkiye gibi özellikle gelişmekte olan enerji dar boğazına sıkışmış ülkeleri negatif yönde etkilemiştir. Dış ülkelere ve Dünya Bankası gibi evrensel mali örgütlere borç yükü büyümüş, dış ticaret açığı büyük boyutlara ulaşmıştır.

b) Yunanistan'ın Kıbrıs politikası, olayları dönülmez bir gerginlik noktasına getirmiştir. 1974 te Rum tarafından darbe teşebbüsü ve Enosis denemesi, Türkiye'nin Zürih/ Londra Antlaşmasından doğan garantörlük vecibesini yerine getirmesine yol açmıştır. Yunan ilişkileri Ege denizinde olanca risklerle bir soğuk savaş niteliği kazanmıştır. Buna bir de «Türk azınlıklar» konusunda Bulgaristanla ilişkiler eklenebilir.

c) 1975-1985 döneminde nükleer araştırmaların yaygınlaşması ve bu güce sahip ülke sayısında artış «nükleer tehdit çemberini» genişletmiştir. İsrail, Irak ve Pakistan gibi yeni nükleer müteşebbis güçler Ortadoğunun geleceğini riske etmeye başlamıştır.

d) Afrika, Latin Amerika ve Uzakdoğu ülkelerindeki askeri hükümetlerin, sayıca demokratik sivil yönetimlerden daha yaygın bir yönetim modeli haline gelmesi «Batı demokratik modeli»nin eksik yanlarının tartışılmasına ve «ulusal modellerin» oluşturulmasına yol açmıştır.

e) Terorizm evrensel boyutlarını hızla geliştirmiş ve özellikle silah ticareti illegal açıdan da «milliyetçi grupların» kolaylıkla hizmetine girmiştir.

f) İran İslam Cumhuriyeti, İslami ilkelere göre dünyaya yeni bir model yayma macerasına girişmiş ve Carter yönetimine güç günler yaşatmıştır. Tahran ABD büyükelçiliğinde esir alınan Amerikalılar günlerce emperyalizm literatürünün işlenmesine yol açmıştır.

İran / ABD soğuk savaşı, 1980 seçimlerinde Cumhuriyetçilere güç kazandırmış ve Reagan'a görülmemiş bir oy kaymasıyla, iktidar yolunu açmıştır.

g) Son yılların önemli bir değişikliği de toplumların siyasal tercihlerinde görülmüştür. Bu yolda AET'de en belirgin örnekler, Batı Almanya'da Kohl iktidarı ve İngiltere'deki muhafazakar yönetimin iktidara gelmesidir. Atlantik ötesinde ABD'de de güç-

lü Amerika, askeri bakımdan en üstün teknolojiye sahip ülkedir, tezini geliştiren Reagan olmuştur. Bu tezi bir yandan ideolojik açıdan özellikle Güney Amerika'da «Komünizme karşı», 1950 lerdekine benzer bir biçimde yürütmekte, diğer yandan da Batı Avrupa ve dünyada ekonomik yardım ve ekonomik yaklaşımını geçerli kılarak gerçekleştirmektedir.

Sonuç

2000 yılına çeyrek kala çağımızın çarpıcı özellikleri uluslararası ilişkileri etkiliyor. Teknolojideki gelişmeler, haberleşmedeki yaygınlık, açıklık ve hız, biokimya ve tıpta araştırma sonuçları yaşamla ilgili ümidimizi arttırıyor. Acaba daha hakça düzen, dengeli beslenme ve kaynakların ülkeler ve halkları arasında eşitçi dağılımı çağın başında ideal noktaya ulaştırılabilecek mi? Bu soruya kolayına evet denilemiyor. Niyet var ama, gerçek bulgular pek olumlu tahminlere yol açmıyor. Açlık, nüfus artışı sorunu, üstünlük mücadeleleri, terorizm, narkotik trafiği, kimyasal ve nükleer savaş tehlikesi yine insanlığın gündemini tehdit edici düzeyde.

Bütün bu kötümser tabloya uzayda geliştiren istasyonların bugün insanları yok etmek için kullanılabileceği düşüncesini de ekleyince insanın «iyimserler» cephesine katılması ancak ütöplast ya da vurdumduymaz olmasıyla mümkün.

Çin'deki Gelişmelerin Işığında ÇHC-ABD ve ÇHC-SSCB İlişkileri: Yeni Bir «Dengenin Dengeleyicisi»

Faruk SÖNMEZOĞLU

Dr. Faruk Sönmezoğlu, İÜ İktisat Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü eski öğretim üyesidir.

Gün geçmiyor ki ajanslarda, basında yer alan haberlerde Çin Halk Cumhuriyeti'nde yeni bir gelişmeden söz edilmesin. Yeniliklerin büyük bir bölümü ekonomik konularla ilgili. Özellikle 1980 yılı başlarından itibaren tarımsal alanda yer alan bazı değişikliklerin sonuçları, hala ülkedeki bir çok yaygın organında ele alınan konuların başında geliyor. Bu alandaki yenilik, kamusal çiftliklerin yanında köylü ailelerine de girişim imkanı tanıyan uygulama ile ilgili. Bu yeni uygulamanın verim artışı yolu ile ülkedeki tarımsal üretim miktarında belirli bir artış sağladığı genellikle kabul ediliyor. Sanayi alanında «serbest piyasa»nın varlığı artık, eskiden olduğu gibi «kurtulunamayan bir illet, bir kalıntı» değil. Aksine, birincil derecede önemli bazı tüketim ve gıda maddelerinin satışının merkezi bir biçimde örgütlenmesine karşılık, ikinci derecede önemli sayılan bazı tüketim ve gıda maddelerinin satışı bu türden «serbest pazarlar»da gerçekleşmekte. Bu durumda «serbest pazarlar»ın ülke ekonomisindeki yeri meşrulaşmış durumda. Bu «kesimler arası mücadele»de kimin büyüyeceği kimin küçüleceğini ise zaman gösterecek.

Batı'dan «doğrudan ithal» edilmesi söz konusu olanları ise zafıca iki grupta toplamak mümkün: **teknoloji** ve **hayat tarzı**. Çin Halk Cumhuriyeti'nin bugünkü yöneticilerinin, ülke ekonomisinde, özellikle de sanayi alandaki sorunların aşılmasında, elde olan imkanların daha iyi örgütlenmesinden çok, Batı'dan sağlanacak teknoloji transferine umut bağladıkları hissedilmekte. Bununla beraber, Batı'dan sağlanacak geniş çaplı bir teknoloji transferinin ülke ekonomisinde çeşitli sorunlar doğuracağı da bazı uzmanlarca belirtilmekte. Kaldı ki ABD'nin de ÇHC'ne geniş çaplı bir teknoloji transferi için pek de acele etmiyeceği, bunun için Çinlilerden bazı tavizler isteyeceği de düşünülebilir.

Batı'dan yapılan ithalatın belki de en ilginç yanı «hayat tarzı» ile ilgili olanı. İkinci

ci Dünya Savaşı sonrasında kapılarını önce Batı, sonra da Doğu blokuna kapatan Çin Halk Cumhuriyeti, özellikle «Kültür Devrimi» yıllarında tamamen içine kapalı bir toplum olmuştur. Bugünlerde ise ülkede «Batı hayat tarzı» ile «kontrollü bir tanışma» dönemi yaşanıyor. Coca Cola'nın ülkeye girişi ile sembolize edilebilecek olan bu gelişmeler Çinlilere blucin giydirecek gibi gözükmemekte. Fakat yine de, çoğu sansasyonel nitelikli bu türden haberleri yorumlarken ihtiyatlı davranmakta yarar vardır. Genellikle çok iyi tanımadığımız Çin toplumunda bu türden tekil olayların genel düzeyde ne anlama geldiği henüz pek bir berraklık kazanmamıştır. Öte yandan bu türden gelişmeleri yorumlamak açısından, ülkede son yıllarda görülen siyasal değişikliklerin önemi büyüktür.

1976: Mao Öldü, Mücadele Kızıştı

Mao Zedung Çin Halk Cumhuriyeti'ni, kurulduğu 1949 yılından başlayarak ölümüne kadar tartışmasız bir lider olarak yönetti. Bu yönetim boyunca, Çin Komünist Partisi içinde kabaca **radikaller** ve **ılımlılar** olarak yapılabilecek bir ikili ayırım, bir gruplaşma hemen hemen her dönemde varlığını korumuştur. Mao'nun bu gruplardan birisi ile özdeşleştirilmesi mümkün olmamakla beraber birinci gruba daha yakınlık duyduğu söylenebilir. Mao'nun ülkedeki uygulamaları da genellikle bu kanıyı destekler niteliktedir.

1971 yılından başlayarak siyasal alanda sivil bürokratların nisbi ağırlığı giderek artmaya başladı. «Kültür Devrimi» sırasında boy hedefi olan bu grup, askeri bürokrasi içindeki benzerleri ile de dayanışma içinde olarak durumunu güçlendiriyordu. Grubun önde gelenlerinden Çu En Lay 1975 yılı başlarında «Tarım, Sanayi, Ulusal Savunma ve

Bilim / Teknoloji» alanlarında bir modernleşme programı önermişti. Taraftarlarınca «Dörtlü Modernleşme» olarak bilinen bu önerileri destekleyenlerden birisi de, «Kültür Devrimi» sırasında gözden düşmesine rağmen sonradan itibarı iade edilen Teng Siao Ping idi.

Bunların karşısında Mao'nun eşi ve Politbüro üyesi Çiyang Çing'in adı ile anılan radikaller yer almaktaydı. Sonradan «Dörtlü Çete» olarak adlandırılacak olan bu grubun üyelerinden Wang Hung Wen Parti Başkan Yardımcısı ve Politbüro üyesi, Chang Çun Çiao Politbüro Daimi Komite üyesi ve Yao Wen Yuan da Politbüro üyesiydiler. İşçiler, köylüler ve ordu içerisinde faaliyet gösteren bu grubun özellikle Şanghai'daki işçi çevrelerinde büyük desteği vardı. Faaliyetlerinin büyük bir bölümü, 1970'ler öncesindeki «Kültür Devrimi»ni yeniden canlandırmaya yönelik gibi gözüküyordu. Mao'nun da onayı ile gerçekleştirilen eleştiri kampanyalarında temel hedef bürokratlar, kişi olarak da Çu En Lay idi.

Öte yandan, daha Mao'nun sağlığında bir üçüncü grup da denebilecek olan «orta yolcular» belirmeye başlamıştı. Politbüro üyesi Hua Kuo Feng, Wang Tung Sing grubun önde gelen üyeleri arasında yer alıyorlar, ayrıca bazı genç kuşak temsilcileri de bu eğilimi destekliyorlardı. Bu grubun üyelerinin pek çoğu «Kültür Devrimi» sırasında Mao'nun yanında yer almışlardı. Dolayısıyla onun ölümünden sonra da eşinin liderliğindeki radikallere yardımcı olabilecekleri düşünülmüyordu. Fakat gelişmeler farklı oldu. Aslında bu «orta yolcular»ın büyük çoğunluğu genellikle yönetim aygıtı içinde yer almış, çeşitli idari ve askeri görevlerde bulunmuş kişilerdi. Dolayısıyla sürekli olarak kurumsallaşmış bazı yapılara ve bu yapıların içerisinde yer alanlara saldıran Çiyang Çing ekibiyle aynı safta olmaları ancak başkanın sağlığında, onun otoritesi altında söz konusu ola-

bilmişti. Onun ardından bu iki grup arasındaki ilişkilerin kopacağı yavaş yavaş belli oldu.

1976 yılı başlarında Başbakan Çu En Lay ölünce yerine başbakan yardımcısı Teng Siao Ping'in geçeceği sanılırken bu gerçekleşmedi. Aksine Teng Siao Ping Nisan ayında tasfiye edildi. Mao'nun inisiyatifi ile gelişen bu olaylar sonrasında Çu En Lay'ın yerine, o günlere kadar adı pek duyulmamış olan bir «orta yolcu» Hua Kuo Feng atandı. Bu durumda Çiyang Çing liderliğindeki radikaller baş hedefleri Teng Siao Ping'i safdışı ederek bir başarı kazanmış görünüyordular. Bununla beraber Teng dışındaki diğer ilimliler konumlarını korumuşlardı. Mücadele Mao'dan sonra başlayacaktı. Ve nihayet 9 Eylül 1976'da Mao öldü.

18 Eylülde, yaklaşık 1 milyon kişinin hazır bulunduğu cenaze töreninde herkes Başkan Birinci Yardımcısı Wang Hung Wen'in bir konuşma yapmasını beklerken kürsüye Hua Kuo Feng çıktı. Orta yolcular radikallere ağır basmaya başlamışlardı. Ayın sonlarında bu gruplar arasındaki çatışma iyice şiddetlendi. Çiyang Çing'in liderliğindeki radikal grup, Teng Siao Ping'in şahsında parti içindeki ilimlilere karşı kampanyasını sürdürüyor, ilimliler de daha çok birlik çağırısı yapıyor, giderek bozulan ekonomik durumu düzeltmek için çaba harcanması gereği üzerinde duruyorlardı. İşte bu sıralarda Teng Siao Ping'in liderliğindeki ilimliler ile Hua Kuo Feng'in liderliğindeki orta yolcular arasındaki yakınlaşma giderek belirginleşti. Nihayet 7 Ekim 1976 tarihinde Hua Kuo Feng'in, Mao'nun ölümü ile boşalan başkanlık makamına atandığı ilan edildi. Bir bakıma parti içi bir darbeydi bu. Çünkü 1973 yılında Mao tarafından Başkan Birinci Yardımcılığına getirilen Wang Hung Wen muhtemelen bu görev için düşünülmüştü. Fakat radikaller için çok geçti artık.

Aynı gün başta Çiyang Çing olmak

üzere «Dörtlü Çete» tutuklanıyordu. Bu konuda 21 Ekim günü Yeni Çin Haber Ajansı tarafından yapılan açıklamada, iktidarı ele geçirmeye yönelik bir darbe girişiminde bulunan «Dörtlü Çete»nin tutuklandığı resmen açıklanıyordu. Bu grubun üyeleri, Başkan Hua Kuo Feng ve diğer bazı liderlere karşı suikast hazırlığı içinde bulunmakla da suçlanıyorlardı.

Politbüro'nun 7 Ekim kararını takip eden günlerde Hua Kuo Feng bazı düzenlemeler ile konumunu iyice güçlendirdi. Örneğin ordu yayın organı Kızıl Ordu Günlüğü'nde yeni başkana tam destek veren yazılar çıkıyordu. Öte yandan ilimliler ve orta yolcular koalisyonu Mao ile olan bağlarını, en azından görünümlü olarak ve bir süre için koruyordu. Bu biraz da bir meşruiyet aracı olarak kullanılıyordu. Örneğin **Halkın Günlüğü**nde çıkan bir yazıda, Mao'nun sağken Parti Merkez Komitesi Başkan Birinci Yardımcılığına Hua Kuo Feng'i getirmeye karar verdiği, fakat bu düşüncesini gerçekleştirmeye fırsat bulamadan öldüğü söylenmekteydi.

Tasfiye sadece «Dörtlü Çete» ile de sınırlı kalmadı. Ordu ve bürokrasi içinde de sürdü aralıksız. Özellikle radikallerin kitle tabanının bulunduğu Şanghay bölgesi baskıların yoğunlaştığı alan oldu. Yukarıdaki iktidar mücadelesi, radikallerin ortadan kalkmasıyla sona ermedi. Bir süre sonra da Hua Kuo Feng ile Teng Siao Ping çekişmesi ortaya çıktı. Neticede Parti Merkezi Komitesi'nin 1981 yılı Haziranı'nda yaptığı toplantıda Parti Genel Sekreteri Hu Yaobang, Hua Kuo Feng'in yerini aldı. Bu arada Hua Kuo Feng, yürütmekte olduğu Merkez Komitesi Askeri Komisyon Başkanlığı'nı da kaybediyor, yerine Teng Siao Ping atanıyordu. Böylece ilimliler yönetime tamamen hakim oluyorlardı. 1982 yılından başlayarak yeni yönetim devlet ve parti aygıtında bir dizi değişikliği uygulamaya koydu. Bu, yeni yönetimin kurumlaşması anlamını taşıyordu.

Dış Politika

1949'da ÇHC kurulduktan sonra başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesi yeni yönetimi tanımamışlar, Formosa adasına sığınmış olan Çan Kay Şek'in burada oluşturduğu yönetimi «Çin'in meşru temsilcisi» olarak görmüşlerdi. Öte yandan önce Kore, ardından da Vietnam savaşı ABD ile ÇHC'ni karşı karşıya getirmişti. Stalin sonrası dönemde Sovyet dış politikasında görülen nisbi yumuşama, ÇHC'ni ABD'nin gözünde «Ruslardan da tehlikeli» bir odak durumuna sokmuştu. ÇHC için de ABD, «emperyalizmin kalesi, uzlaşılması mümkün olmayan bir düşman» idi.

İlk başlarda SSCB-ÇHC arasında çok sıcak olmamakla beraber olumlu ilişkiler söz konusuydu. 1949 öncesindeki iç savaş döneminde Stalin oldukça esnek bir politika izlemiş, Mao'nun liderliğindeki komünistler açık bir şekilde mücadeleyi kazanıncaya kadar da bu tutumunu sürdürmüştü. Her şeye rağmen 1950 yılında iki ülke arasında bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmış, 1952-1957 yılları arasında uygulamaya konan ÇHC'nin ilk kalkınma planı, teknik ve mali açıdan SSCB tarafından desteklenmişti. Kruşçev'in iktidara gelmesinin ardından 1956 yılında toplanan SBKP XX. Kongresi sonrasında iki ülke arasındaki ilişkiler giderek bozulmaya başladı. ÇKP, Kruşçev'in Stalin eleştirisi kampanyasını hem ideolojik, hem de pragmatik nedenlerle pek desteklemiyordu. Kapitalizm ile «barış içinde bir arada yaşama»nın mümkün olmadığını savunan ÇKP, «sosyalistlerin barışçı yollarla da iktidar olabilecekleri» tezini ise bir revizyonizm, bir sapma olarak değerlendirmekteydi. Öte yandan Stalin'in şahsında tek kişi yönetiminin eleştirisinde de fazla ileri gidilmişti. Ne de olsa ÇHC'nde de tartışmasız tek bir lider söz konusuydu. Aslında iki ülke yönetimleri arasındaki anlaşmazlıkta ideolojik çatışma

önemli bir yer tutmakla birlikte sosyo-ekonomik, sosyal-psikolojik bazı başka faktörler de önemli bir rol oynamışlardı. Belki de en temel anlaşmazlık reel politika alanındaydı. ABD ile ulaşılan nükleer denge çerçevesinde esas itibariyle statükodan yana olan bir SSCB yönetimine karşılık, dünyada kendilerine daha iyi bir konum sağlamaya çalışan Çinli yöneticiler esas itibariyle bu statükonun değiştirilmesinden yanaydılar. Bu durum en açık bir şekilde nükleer silahların sınırlandırılması çalışmalarında ortaya çıkmaktaydı. Nükleer silahlar üzerindeki mevcut tekellerine dayalı bir sınırlandırmayı savunan ABD ve SSCB'ye karşı ÇHC (Fransa ile birlikte), bu türden bir anlaşmayı imzalamaları için tüm nükleer silahların ortadan kaldırılması gerektiğini, ya da kendilerinin de ABD ve SSCB düzeyinde nükleer silah stokuna sahip olduklarında böyle bir bir anlaşmayı kabul edebileceklerini açıklıyordu.

1960'ların sonlarına doğru ÇHC-SSCB ilişkileri iyice bozulmaya başladı. ÇHC gideerek SSCB'yi «ABD'den de daha tehlikeli» bir düşman olarak görmeye başladı. Sonradan «anti-hegemonyacı tutum» olarak resmileşen bu görüş ÇHC'ni Batılılar ile «imzalanmamış bir ittifak»a itmekteydi. Özellikle üçüncü dünya ülkelerine ilişkin olarak ortaya çıkan çeşitli sorunlarla ilgili saflaşmalarda ÇHC artık, SSCB'den çok Batılı ülkeler ile yakın konumlarda bulunmaktaydı. Öte yandan, bu durumun farkında olan ABD de ÇHC'ne karşı olan katı tutumunu yumuşatmış, bu ülkenin BM'de yıllardır kendi engellemesi dolayısıyla alamadığı yerini almasını onaylamıştı. Bunun ardından ABD Başkanı Richard Nixon'ın Pekin'i ziyaret ederek Mao ile görüşmesi uzun süre «onyılın olayı» olarak değerlendirilmişti. Nihayet Mao'nun ölümü ve ardından «Dörtlülük Çete»nin tasfiyesi, bu ülkedeki radikalizmin sona erdiğini, iç politikada da birşeylerin değişmeye başladığını gösteriyordu. Bu gelişmeler belirli bazı gecikmelerle de olsa ülke-

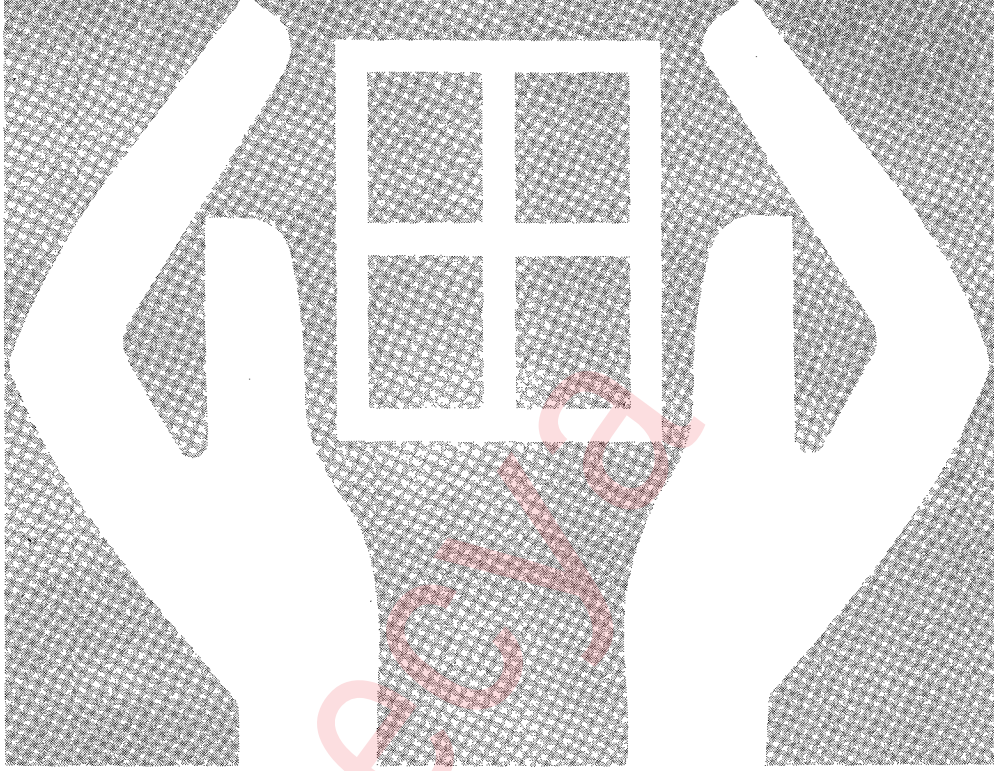
KAPINIZI CBS'ye AÇIN...

ÇBS renklerini canlılığını
yuvanıza katın...
Doğadaki canlılığı,
doğadaki renkleri,
güzelliği evinize getirin...
ÇBS doğru seçimin kanıtıdır...

ÇBS
güçlü boya

Enerji tasarrufu pencereden başlar, yurda yayılır.

Isıcam'la başlasın yakıt tasarrufu.
Isıcam'la yayılsın yurda.
Isıcam bir tasarruf sembolüdür.
Az yakıtla iyi ısınmanın pencerelerdeki formülüdür.
Isıcam'lı pencerelerden ısı dışarı kaçamaz,
soğuk içeri geçemez.
Hem paradan, hem de ısıdan yana
kazançlı çıkarsınız.

Isıcam®

"çift camlı pencere sistemleri"

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi Beytem Han Kat 4-8

Şişli, İstanbul Telefon: 146 11 30

Cam Pazarlama A.Ş., Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.'nin bir kuruluşudur.

ADMAR

nin dış politikasını etkileyecekti. Bu arada, ABD'de 1981 yılında işbaşına gelen Reagan yönetimi ile ÇHC arasındaki ilişkiler tahminlerin aksine pek de olumlu gelişmedi ilk başlarda. 1982 yılında ABD Kongresi Reagan yönetiminin Taiwan adasındaki Milliyetçi Çin'e silah satımını onayladı. Bu olay bir süre ABD ile ÇHC arasındaki ilişkileri önemli ölçüde etkiledi. 1949 yılından beri ÇHC için Taiwan adeta bir «iç sorun» niteliğindeydi. Herhangi bir ülkenin ÇHC ile ilişkilerinde bu sorun bir «barometre» görevi görmekteydi. Nitekim bu karar üzerine ÇHC'nin ABD'deki Büyükelçisi ülkesine dönme tehdidinde bulunmuş, fakat çok az birşeyler yapabilmisti. Çünkü Reagan en azından seçilmeden önce Taiwan'a oldukça yakınlık duyan bir başkandı ve de Kongre'deki Taiwan lobisi oldukça etkiliydi. Kaldı ki Reagan yönetimindeki ABD ile ÇHC arasındaki sorunlar bu kadarla da bitmiyordu. Japonya ABD'nin baskısı altında yavaş yavaş yeniden silahlanmaya yönelirken ABD'nin Kore, Filipinler ve Tayland'daki askeri varlığı da gün geçtikçe artıyordu. Ayrıca iki ülke arasındaki ticari ilişkiler gelişmekle beraber ABD, ÇHC'nin istediği gelişmiş teknolojileri bu ülkeye aktarmakta pek acele etmiyor, bazı tavizler almaya çalışıyordu.

Sorunun Sovyet cephesinde de bazı değişiklikler gözlenmekteydi. Bu ülke de çeşitli nedenlerden dolayı «eski dost» ile ilişkilerini düzeltmeyi arzulamaktaydı. ÇHC'nin kendilerini birincil hedef ilan ettiği yıllarda Sovyetler, ABD ve Batı ile **detant** politikasına önem vermişler, birincisinden sonra II. SALT Antlaşmalarının ortaya çıkması için gayret göstermişlerdi. Kendilerine Doğu'dan gelen baskıyı etkisiz hale getirebilmek için Batı, özellikle de Avrupa ile olan ilişkilerini iyileştirmeye çalışan bir tutum içindeydiler. Fakat 1979 yılında ortaya çıkan bazı olaylar gelişmelerin farklı bir yöne kayması sonucunu doğurdu. Polonya'da başgösteren karışık-

lıklar ve de daha önemlisi Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi, ABD-SSCB ilişkilerini gerginleştirdi. Daha Jimmy Carter döneminde SALT II'yi onaylamayan ABD, Sovyetlere tahıl ambargosu uygulamaya başladı. ABD'nin Sovyetlere yönelik bu sert tutumu 1981 yılında Ronald Reagan'ın Başkan seçilmesiyle doruğa ulaştı. Yeni Başkan «ABD'yi eski gücüne ulaştırma» adı altında silahlanmaya hız vererek Sovyetler'e karşı çeşitli zorlama önlemleri uygulamaya başladı. Sovyetler bu defa da Batı'dan yoğun baskı hissediyorlardı üzerlerinde. Dolayısıyla doğuya açılmayı denemelerinde yadrganacak birşey yoktu. Kaldı ki Pekin'de de bir çok şey değişmişti. Mao ölmüş, Maocular tasfiye edilmişlerdi. Çin Halk Cumhuriyeti'nin «anti-hegemonyacı tutum»dan, 1960'larda izlemekte olduğu «üçüncü dünyacı tutum»a döndüğü yolunda belirgin bazı gelişmeler sözkonusuydu. Bu durumu değerlendiren Brejnev, 24 Mart 1982 tarihinde Taşkent'te yaptığı bir konuşmada ülkesinin «her an ve önceden koşul öne sürmeksizin Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığını çözmeye yönelik görüşmelere başlamaya hazır» olduğunu bildiriyordu. ÇHC uzun bir süredir, iki ülke arasındaki yaklaşık 8000 km'lik sınırdaki konuşlandırılmış olan orta menzilli Sovyet füzelelerinin bölgeden kaldırılmasını ve sınırdaki bulunan yaklaşık 1,5 milyon civarındaki üstün donanımlı Sovyet askerinin sayısında azaltılmasını istiyordu.

Brejnev'in bu mesajı en üst düzeydeki cevabını Çin Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri Hu Yaobang XII. Kongreye sunduğu raporda verdi. Mao dönemi ile ilgili hemen herşeyin eleştirildiği raporda Sovyetler'den normal bir üslupla söz ediliyor, uzun yıllardır ilk defa bir ÇKP Kongresinde bu ülkeye yönelik saldırılar yer almıyordu. Yaobang bununla da yetinmeyerek iki ülke arasındaki eski dostluk dönemine göndermede bulunarak «Çin-Sovyet ilişkilerinin normalleşme

yolunda ilerlemesi için Kremlin'i ülkemiz üzerindeki tehditleri kaldırmaya yönelik önlemleri almaya davet ederim» diyordu. Brejnev'in ölümü bu gelişmeleri yavaşlatmadı. 1982 yılı Kasım'ında bu vesile ile biraraya gelen Huang Hua ile Andrei Gromiko diyalogu sürdürmeyi kararlaştırdılar. 1983 yılında iki ülke temsilcileri arasında Moskova'da yapılacak görüşmeler konusunda Çin basınında da olumlu yorumlar çıkmaya başladı.

Bununla beraber tüm bu gelişmeler bir yakınlaşmadan çok bir ilişkilerdeki bir normalleşmeyi gösteriyordu. Yoksa iki ülke arasındaki tüm sorunlar halledilmiş değildi. Sınırdaki askeri güçlerde indirim sorunu henüz duruyordu. Batı'da başı sıkışmış olan Sovyetler'in böyle bir indirime yanaşmaları beklenebilirdi aslında. Fakat iki ülke arasındaki görüş ayrılıklarının en belirgin olduğu iki sorun, Afganistan ve Kampuçya sorunları pek kolay halledilir gibi gözükmemekteydi. ÇHC, Pakistan'ın en yakın müttefiki olarak Afganistan'daki Sovyet askerlerinin bu ülkeden bir an önce çıkması konusunda ısrarlı gözüküyordu. Sovyetlerin Pakistan'ın güvenliğini etkileyecek bir konuma gelmeleri ÇHC'ni oldukça rahatsız etmekteydi. Öte yandan SSCB'nin Güneydoğu Asya'daki tek müttefiki Vietnam, bu bölgede ÇHC'ne yakınlığı ile bilinen Kampuçya'daki Pol Pot yönetimi iktidardan uzaklaştırarak ülkedeki denetimi ele geçirmişti. Bu gelişme belki de ÇHC ile SSCB arasındaki anlaşmazlıkların en önemli olanıydı. Çin Halk Cumhuriyeti doğrudan Vietnam'ın üzerine yürüyerek gözdağı vermeye çalışmış, Kampuçya'daki Vietnam taraftarı yönetime karşı savaşıran gerillaları sonuna kadar destekliyeceğini ve konuya verdiği önemi göstermişti. Sözün kısası, son yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerde görülen normalleşme eğilimi bile henüz ciddi engellerle karşı karşıyaydı.

Sonuç

Uluslararası politika kanunlarına kafa yoranlar genellikle, ülkelerin davranışlarını yönlendiren ve genel özellikleri sıralanabilen bazı sistemik özelliklerin varlığını kabul ederler. Günümüz uluslararası sisteminde de, askeri - stratejik açıdan nükleer gücün önemi dikkate alındığında, hâlâ genel anlamda «gevşek iki kutuplu» bir yapının varlığından söz edilmektedir. ÇHC de son yıllara kadar, sistemin bu genel niteliğine tabi bir politika izlemişti. Önceleri ABD'ne karşı SSCB ile yakın ilişkiler içerisinde olmuş, bir süre içine kapanmış, nihayet 1970'lerden itibaren de SSCB'ye karşı Batı ile yakın ilişkiler içerisine girmişti. Oysa son dönemde ortaya çıkan «Batı ile yakın ilişkiler geliştirilirken SSCB ile ilişkilerin normalleştirilmesi çabaları» bu büyük gücün yeni bir denge anlayışına yöneldiğini göstermektedir. Buna göre ÇHC her iki süper güç ile de iyi ilişkiler içerisinde olacak, özgül olaylarda ülke çıkarları dolayısıyla bazan şu bazan bu tarafta yer alacak, böylece istediği sonucu elde etmeye çalışacaktır. Bu durum bize, İngiltere'nin XIX. yüzyıl Avrupasındaki konumunu hatırlatmaktadır. O dönemlerin Avrupasında Büyük Britanya, kıtada ortaya çıkan kutuplaşmalarda doğrudan yer almamış, ancak kendi çıkarları doğrultusunda ve de genellikle terazinin hafif kefesine ağırlığını koyarak sistemdeki «dengenin dengeleyicisi» (holder of balance) rolünü oynamıştır. Ve de bu konumu sayesinde hep kazanan taraf içerisinde yer almıştır. İşte burada «teşbih-te hata olabilir» diyerek durmakta yarar vardır. Gerçekten de «modern dengeyin dengeleyicisi» ÇHC için bu yolla savaşlarda hep galipler safında yer almak pek mümkün olmayacaktır. Zira günümüzde böyle bir savaşın sonucu açısından galip ve mağlup kavramları durumu açıklamakta yetersiz kalacaklar, bir başka deyişle «bu yolda galipler mağlup sayılacaklar»dır.

En Yeni Kapitalizm ya da 1980'leri Anlamak

Ergun TÜRKCAN

Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi eski öğretim üyesi Dr. Ergun Türkcan,
son olarak **Bırakınız Yapsınlar Bırakınız**
Geçsinler: Türkiye Ekonomisi 1980-1985 (1985)
başlıklı derlemeye katkıda bulundu.

İnsanların Dünyanın Güneş Sistemi içindeki yerini matematik doğrulukla saptamaları binlerce yıllık bir entellektüel çabanın, eski kurum ve düşüncelerle çatışmanın getirdiği acılı kavgaların sonunda ortaya çıktı. Ancak, üç yüz yıl önce Arzın hareket yasalarını bulabilen insanlığın, kendi toplumsal yasalarını aynı matematik kesinlikle henüz ortaya koyamamış olması insan topluluklarının çok hızlı değişen yapısından kaynaklanmaktadır. Bu yapı çok değişkenli ve çok boyutlu bir olgudur.

Kapitalizm de, günümüzde büyük insan topluluklarını kapsayan bir üretim ve hayat biçimi olarak son derece çeşitli, değişken, insanlığın en karmaşık ve gizemli halidir. Tarih içinde kronolojik olarak, Dünya coğrafyasında mekânsal olarak Feodalizm, Kapitalizm ve Sosyalizm arasındaki nitelik değiştirme sınırlarını saptamak çok güçtür; belki böyle kesin sınırlar bile yoktur.

İnsanlar Kapitalizmin, genelinde ekonomik faaliyetin yasalarını anlamak için yüzyıllardır büyük çabalar sarfetmektedirler. Adam Smith, Ricardo, Karl Marx, Schumpeter, Dobb, Keynes, Braudel ve daha niceleri bu olguyu anlamak ve anlatmak için ömürlerini harcadılar; kapitalist sürecin ya da süreçlerin ortak çizgileri, temel nitelikleri ortaya çıktı, yasaların bir kısmı formüle edildi.

Ancak değişen kapitalizmi en son durumunda tanımlamak, arakesitte resmini çekmek hâlâ güç bir iş.. Kapitalizmin son durumuyla birlikte, bu aşamaya gelememiş sosyal yapıların ve bu yapılardan koparak daha ileri bir tarih aşamasına gelmiş toplumların bir arada etkileşim halindeki resmini çekebilmek, yani bugünkü dünyayı bir bütün olarak anlayıp yorumlayabilmek ise, doğallıkla, bir kaç kat daha güç bir iştir.

Bu yazıda, bu çok güç işi başarmak gibi bir iddia yerine, yapılması gerekli bir işe bir yerinden başlamak niyeti egemen olmuştur. Son on yılda, daha doğrusu 1970'den gü-

nümüze Dünya sahnesinde neler değişmiştir? Bazı ağırlıklar, coğrafyada mekânsal olarak kaymış, ekonomilerin birbirleriyle olan eski bağıntılarının büyük kısmı koparak yeni bağlar, ilişkiler ortaya çıkmıştır. Eski kurumlar yeni işlevlerle donatılmış, sadece ekonomik tablo değil siyasi tablo da yeni renklerle tanınması güç hale gelmiştir.

Dünyamızda yeni, niteliği farklı, kayda değen kaç olgu, kaç boyut var? Binlerce olay, milyonlarca istatistik veri arasından hangilerini seçebiliriz? Hangileri yeni bir kurgunun (senaryo) elemanları olabilir? Ya da ayrı bir senaryo yazabilecek ölçekte yeni ve değişik eleman mevcut mu?

Bu çalışmada üzerinde düşündüğüm olgu, şimdiye kadar bilinen, ana çizgileri ve temel dinamikleri bakımından genellikle kabul görmüş, klasik Dünya modelidir. Modelde soyutlamaya gidildikçe tartışma noktaları daha aza inmekte, dünya yüzeyine yayıldıkça, «daha ince özellikleri»ne inildikçe tartışmalar artmaktadır. Genel, klasik kapitalist Dünya modelinin günümüzde ne kadar değiştiğini araştırmağa kalkıştığınızda yine teoriye dayanmanız gerek: Teorisiz bilim ve araştırma olmaz. Teori, tamamen niteliği değişen bir kapitalizmin artık kapitalist bir üretim biçimi olamayacağını söylüyor. Ne kadar nitelik değiştirmesi yeni bir biçim oluşturmaktadır? Kapitalizmin bazı niteliklerini değiştirerek yine kapitalizm olarak işlevini sürdürmesi mümkün mü?

Bu mümkünse, bir çok **nicel** değişme arasında nitelik değişmesini saptamak güç bir iş olacaktır. Biz, kapitalizmin temel yapı ve işlevini değiştirmeden, son yıllarda bazı nitelik farklılıkları kazandığını, şeklini (morfolojisini) değiştirirken uzuvlarından bazılarının nicelin ötesinde değiştiğini hipotez olarak aldık. Tabii, bu varsayımların seçimi ve oluşumunda genel **gözlem** büyük bir rol oynamıştır.

GİRİŞ

Gözlem, doğal ve sosyal bilimlerin en önemli bilgi kaynağı, yüzyıllardır baş vurulan, en çok kullanılan ama fazla önemsenmeyip biraz bilim-dışı sayılan araç.. Sınırları bilinmeyen, objeleri tam olarak tanımlanamamış, diğer disiplinlerle ilişkileri-etkileşimleri çok değişken ve bu nedenle yeni disiplinlere gebe, doğurgan alanlarda, gözlem başlıca yöntem haline gelmektedir. Daha fazla uzatmağa ne gerek var; bilimlerin anası gözlem değil midir?

Bir anlamda para dünyası da kâinatı andırmıyor mu? Sınırları ve birimleri iyice belirlenmemiş, bazı makro büyüklükler, galaksiler hâlâ araştırmacılar tarafından görülmemiş, kayda bile geçmemiş, giderek genişleyen bir fenomen. Büyüme, daralma, yeni sistemlerin doğması, eskilerin infilâk ederek dağılması hakkında sadece hipotezler kurulabiliyor. Bu şekliyle yoğun matematik kullanan kozmoloji ile para iktisadı arasında bir fark var mı?

Para birimleri hakkında hangi Merkez Bankasının tanımı ötekine tıpatıp uyabilir? Para arzı dediğimiz makro büyüklükler kesin olmaktan çok uzaktır. Dışarıda yaratılan ABD dolarının kesin miktarını ne FED ne de BIS(*) tam olarak verebilir. Aslında herkes bir tahmin yapıyor çünkü merkezi kayda geçen bir ölçme yok. Oysa, dünyadaki enflasyonun ya da daralmanın, doların sürekli değer değiştirmesinin başlıca nedenlerinden biri, dünyadaki dolarların ve buna benzer dolara bağlı senet ve değerlerin miktarıdır.

Daha önemlisi, ulusal ve uluslararası paralar, temel işlevlerinden biri olan «değer ölçüsü birimi olma» niteliğini giderek yitiriyor.

(*) FED, **Federal Reserve System**, ABD Merkez Bankası Sistemi; BIS, Bank for International Settlements, Basel'deki Uluslararası Ödemeler Bankası, Merkez Bankaları arasındaki sistemin odak noktası.

Belki alıştığımız için tuhaf gelmiyor. Ancak, bir mühendis ya da fizikçi olarak her gün değişen metreler ve kilolarla hesaplar yaptığınızı, başkalarının da yine her gün değişen bu birimlerle bu hesapları uyguladığını düşünün. Kuşkusuz saçma olduğunu düşüneceksiniz. Reel Dünyada bu gibi «Alis Harikalar Diyarında» sahneleri cereyan etmez, etmemesi gerekir. Fakat, para ve ekonomi dünyası da reel bir dünyadır ve bu gün, bu dünya, Alis Harikalar Diyarını yaşamaktadır; hem de gözümüzün önünde. Onun için enflasyonu durdurma, para arzını kontrol etme amaçlı IMF'in istikrar politikaları bu dünyada, aynanın aksi gibi ters ve umulmadık görüntüler yaratmaktadır. O zaman, her şeyin aynanın içindeki hayaller gibi kaybolduğu bir anda, gözleme yeniden başlamak, belki sadece dayanacak bir zemin aramak gerekecektir. Bu zemin de **siyasettir**.

Siyaset irâdidir; ulusların yaşama ve ege-men olma iradelerinin tezahürüdür. Siyaset kişilerde, partilerde, küçük veya büyük sayıda siyaset yapan gruplarda somutlaşır. Politikada hep güçler, karşıt güçler vardır; siyaset sahnesi tamamen doludur, boşluk kabul etmez, iktidar gücünü başkasıyla paylaşmak istemez. (İktidar tecezzi etmez.) İktidarın karşıt güçlerle her an çekişmesi bir paylaşım değil bir korunma olgusudur. İktidar karşıt güçleri hep hesaba katar, karşıt güçlerin de amacı iktidar olmaktır.

Bu dinamik, yerel ve ulusal düzeyden uluslararası düzeye kadar geçerliğini korur. Güçlerin birbirlerinin amaçlarını, araçlarını ve gerçek kuvvetlerini keşfetmeleri büyük önem kazanır. Kimse sadece iktidar olmak için mücadele etmez, bir şeyler yapmak için iktidara gelir, uzun ve kısa dönemli amaçları vardır. Bu amaç ve araçlar iktidar modelini oluşturur. Bu modeli «yakalayabilmek», tanımlayabilmek siyaset alanındaki herkes için büyük önem kazanır. Eğer bu model bir dünya modeli, bütün ülkeleri, bölgeleri kap-

sayan global bir modelse, olayın stratejik bir önemi vardır.

Bu açıklama Başkan Reagan'ı sahnemize getiriyor. Yıllarca, beyaz perdenin kovboy rollerinde görülen Mr. Reagan, bu kez gerçek bir tarihi şahsiyet oluyor, büyük bir önem kazanıyor, çünkü yakın tarihin ve geleceğin biçimlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. ABD'nin global siyaseti, amaç ve araçlarıyla yeni siyaset modeli Başkan Reagan'ın şahsında somutlaşmaktadır. O tarihi güçlerin, Kapitalizmin yaşama ve genişleme iradesinin bir bileşkesini oluşturmaktadır. Burada Başkanın tarihi rolü kendi kişiliğini aşar, derin bir anlam ve ağırlık kazanır.

İşte, tarihin bu kesitinde Dünyayı anlamak, geleneksel siyasi - iktisadi güçlerin **etkilisinin siyasi modelini** ortaya çıkarmağa bağlıdır. Bir modelin olduğu gibi, düşünüldüğü gibi uygulanmasına imkân yoktur; karşıt güçler, modelin içsel tutarsızlıkları, hesabedilmeyen değişkenler, belki de modeli esas amacından çok ötelere atacaktır. Ama ne olursa olsun, böyle etkili bir siyasi iradenin siyasi modelinin tarihin yazılmasında bir faktör olduğu, hesaba katılması gerektiği ortadadır. Tarih tesadüflere bırakılamaz ve zaten tesadüflerden ibaret de değildir.

Bu model nedir? Bütün elemanlarıyla Başkanın beyninde açık seçik duruyor mu? Yoksa bu model pek az kimsenin kurduğu bir süper - senaryo olarak gizli bir devlet arşivinde saklanıyor ve Başkan bunun baş uygulayıcısı olarak bilmesi gerektiği kadar bilgi ve açıklama ile mi donatılıyor? Belki hiç biri değil. Başkan, Washington bürokrasisi, sermaye çevresi, sanayici, Amerikan «Yeni Sağ»ının entellektüel kadrosu, Pentagon aynı matrikste bir bütüne ulaşan stratejik cümlelerini, söyleyiş farklarını ortadan kaldırıp, bir arada ifade etselerdi belki böyle bir model yazılabilirdi. Oysa, böyle bir ifade biçimi yok. Bunu biz bulmağa, yazmağa mec-

buruz. Bunu da, en yetkili, ABD politikasının şahsında somutlaştığı Başkan Regan'ın ağzından, o söylüyormuşçasına yapmamız daha uygun olur diye düşünüyorum.

Çünkü, Başkan Reagan yaşayan ve belki de gelmiş geçmiş politikacılar içinde en açık sözlülerden biri olarak kaydedilecek. Şakası ile ciddi arada birbirine karışsa bile. Sosyalist sisteme nefreti, yeni demokrasi anlayışı, kendi safındaki diktatörlere toleransı, serbest ticarete ve kapalı siyasi rejimlere hayranlığı, tek boyutlu puriten kovboy ahlâkı ile eğer böyle bir modeli bilseydi sanki aşağıdaki diskurda olduğu gibi açıklayabileceği kanısındayım. Kovboyun, basit bir insan olarak bilinci ile bilinç altı arasındaki mesafe pek az olmalı. Gerçek arzularını kolaylıkla saklayamaz, saklamağa gerek görmez. Eğer şaka olarak Sovyetleri bombalayıp, beş dakika içinde ortadan kaldırma emri veriyorsa gerçek düşüncesi de bu yöndedir, kuşku duyulmamalı.

İşte böyle bir Başkanın ağzından, bazan kaba ifadelerle de olsa, en basit ve yalın biçimde bu modeli ortaya koymağa çalıştım. Başkanın siyasi - iktisadi modeli, bu anlatımda, iç içe girmiş ama bir bütünlük içinde gösterilmiştir. Başkan Reagan'ın 'diskur'unu, o yorulunca benim 'diskur'um izliyor. Böylece iki çeşit «basit anlatım» yolu denemiş oluyorum. Zaman yitirmek istemeyen okuyucular, iktisadın sıkıcı rakam ve tablolarından, sonu gelmez argümanlarından hoşlanmayanlar, işi tadında bırakıp, buradan ileri gitmeyebilirler. Ama bu yazının gerisindeki 'ciddi' argümanları, teknik verileri, olayları ve eşhası merak edenler de olabilir. Bunun için yazarın daha önce yayınlanmış denemelerinden bazıları tarih sırasıyla okunabilir. (*)

(*) «Ekonomi Politikasının Bir Aracı Olarak Bilim Politikası», **Ekonomik Yaklaşım**, Sonbahar 1981, Cilt 2, Sayı 5 içinde s. 34-78.

— «Dünya Krizi mi, Petrol Krizi mi?», **Türkiye**

Bu Giriş'i bitirirken bir hususun daha göz önünde tutulmasını okuyucudan rica etme durumundayım. «Beyaz Saray Diskurları», ABD Başkanlık seçiminden önce Ekim — Kasım 1984 tarihinde yazılmıştır. Bu nedenle bazı olaylar ve yorumlar, esasta değilse bile ayrıntıda farklı bir yöneliş çizgisinde olabilir. Bu bir siyasi - iktisadi denemedir. Her deneme gibi, gelişmeye, zenginleşmeye ve test edilmeğe muhtaçtır. Bunu daha uzun bir zamanda, daha geniş bir çerçeve içinde, örneğin bir kitap biçiminde, ayrıntıları ve 'teknikalite'si ile birlikte yeniden yayınlamayı düşüneneğim. O zaman, 'orijinal' bir düşünce yapısı oluşturup oluşturamadığımı ortaya çıkacaktır.

BEYAZ SARAY DISKURLARI

SAHNE: Beyaz Saray Oval Office. TARİH: Kasım 1984'ün son Pazar'ı, akşam üstü. Seçimi kazanan Başkan Reagan, Batı Avrupa Ülkelerinin ve Japonya'nın Başbakanlarıyla çok 'gizli' bir görüşme yapıyor. Bu görüşmede, parantezler arasına gizlenmiş tek yabancı benim. Kimsenin rahatsız etmemesi ve konuşulanları dinlememesi için soğuk büfe halinde bir masa donatılmış, yanında bir içki arabası, kaynayan kahve aygıtı, meyve suları «self servise» hazır duruyor. Liderler saygılı fakat rahat bir şekilde koltuklara yayılmışlar. Başkan her zamanki gibi şık; koyu petrol bir takım kırmızı lacivert çizgili bir kravatla tamamlamış.

Tekrar tebrikler, nezaket cümleleri, araya sıkıştırılmış esprilerle yüklü bir ısınma. Başkan Reagan bir ara hafif öksürerek, kol-

ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınevi, 1984 içinde s. 57-82.

— «Pax Americana ve Amerikan Doları», Yalçın Küçük, **Nereye Gidiyoruz?** Tekin Yayınevi, 1985 içinde 6. Bölüm.

— «Teknolojinin Jeopolitiği», **İktisat Dergisi**, Mayıs 1985, sayı 246.

tuğunda dikleşiyor. Ciddi bir an, önemli bir açıklama atmosferi. BAŞKAN REAGAN : Geçen dört yıl benim ABD Başkanlığındaki staj yıllarım oldu. Buna rağmen bir çok şeyi başardım ve başlattım. Ülkeyi Bay Carter'dan devraldığım da durum ümitsiz değilse bile oldukça kötü sayılırdı. Savunmamız çok zayıftı, savunma harcamalarımız en düşük düzeydeydi. Ordu ve yönetim Vietnam şokunu üstünden atamamıştı; doğrudan müdahale imkânlarımız hemen hemen kalmamıştı. Bu nedenle, Dostumuz Şahın devrilmesine göz yumduk. Mollalar bizi küçük düşürmek ve belki müdahaleye zorlamak için Tahran'daki adamlarımızın rehin aldılar. Olayı çok kötü yönlendirdik. Hele kurtarma operasyonu fiyaskosu tuz biber ekti, gülünç duruma düştük. Etiyopya ve Angola'daki Sovyet avantajları bu dönemde arttı. Nikaragua'daki dostumuz Somoza'nın 1979 da iktidarı kaybedip, Sandinista'nın gelmesi Amerika kıtasında, Küba Devriminden sonraki en büyük tehlikeyi oluşturdu, hâlâ bunun önlenmesine, mümkünse ortadan kaldırılmasına çalışıyorum. Bu muz cumhuriyeti, bir gazetecinin vuruluşunun ekranlarda görülmesi yüzünden elden çıkarılacak yer miydi? Selefimin atâletinden ve şaşkınlığından yararlandılar.

Ekonomik durum da kötüydü, hepimiz yaşadık: OPEC son ve büyük fiyat artışını 1978-79 da gerçekleştirdi. Ama sonu da kendiliğinden geldi. Tıpkı, herkesi teptikten sonra bir de obüs mermisi tepen kıt'a katırı gibi ölümünü hazırladı. Zaten bu bizim sistem olarak beklediğimiz bir şeydi, yeri gelirse bu «grand strateji»den söz ederim ancak o günlerde bunu kimselere anlatamazdık hatta sizlere bile, belki bu gün de bunları burada açıklamam doğru olmaz. Üstelik kendi kamu oyum da, Dünya egemenliği, yeni bir Dünya kurma planını anlayacak, bunun için fedakarlık edecek bir «mood»da görünmüyordu. Bilirsiniz, her doğruyu, her zaman, herkese anlatmak devlet adamlığı sayılmaz; bazen ya-

pılabilir. Churchill, İkinci Savaşta böyle bir şey yaptı, kan ter ve gözyaşı vadetti diye, ABD Başkanı, Amerikan halkına, müttefiklerine, «on yıl dışınızı sıkın» demek durumunda değildi. Ayrıca Churchill'in de kimseye söylemediği, mezarına götürdüğü sırların sayısını kim biliyor?

Her neyse, geçmişi eleştirecek vaktimiz yok. Belki Başkan Carter da, şartları ve kişiliği elverseydi, benim gibi düşünür ve uygulamaya çalışırdı. Aslında, Nixon'dan beri, her Başkan, belli bir master planın, kendi zamanına düşen parçalarını uygulamaya çalışıyor. Ben zamanı hızlandırmaya çalışıyorum: Benden önce gecikmiş işlerle, benden sonraki müteredit bir Başkanın duralıyabileceği işleri, programları, gündeme getirip, uygulamaya çalışıyorum. Bazıları beni bu aceleciliğimden, kararlılığımın otürü eleştiriyor. Bunlara aldırmiyorum. Ben bir «misyon» adamıyım, tarihi görevimi yaptığımı inanıyorum. Bırakın içerideki ve dışarıdaki hasımlarımı, siz Başbakanlar, Bakanlarınız ve kamu oyu da beni her fırsatta iğnelemeğe, bir çok kez yolumdan çevirmeğe kalktınız. Şikâyet için söylemiyorum. Belki kendi ülkeleriniz, seçmenleriniz açısından haklıdınız. Ama ben çok daha önemli bir şeyi, yaşadığımız sistemi korumağa, canlandırmağa çalışıyordum. Beğenseniz de beğenmeseniz de sistemin Başkomutanı benim. Doğal olarak yerim ve sıfatım böyle. Her şeyin üstünde sistem yani kapitalizm gelir...

Bu noktada durdu, önündeki Bourbon bardağından bir yudum aldı. Sonra gülerek, «biz Amerikalılar, pek tevazu gösteremeyiz, ne de olsa sizin gibi 'rafine' bir kültürden gelmiyoruz. Gücümüzü, zenginliğimizi göstermekten çekinmeyiz, hoşlanırsınız. Mütevazı değil, gerçekçi olmayı yeğleriz» dedi. «Hoş, gücü olan yine kendi çapında bir şeyler yapıp, küçük sistemini kurtarmağa çalışıyor. Ben de o zaman müdahale etmiyorum.»

Bayan Thatcher, Falkland harekâtını

hatırladı, hafifçe pembeleşen yüzünü gülümseyerek önüne indirdi, parmağı ile cin-tonik bardağının etrafında bir daire çizmeğe başladı. Gerçekten gösterişli ve güzel bir kadındı. Düzgün, mütehakkim profili, bakımlı sarı saçlarıyla çevrilmişti. Reagan «işte, gerçek Kraliçe bu» diye içinden geçirdi. Bir an eski bir sinema aktrisi ile evlenmiş olmanın burukluğunu yaşadı. Bu kadının da vücudu kendi yaşındaki bir çok «eski yıldız»dan daha muntazamdı.

Evet, diye devam etti Başkan Reagan, gözlerini Alman Başbakanına dikerek, «sizlere, geçtiğimiz dört yılın hareket mantığını anlatmadan, gelecek dört yıllık dönemin planlarını ve amaçlarını açıklamam kolay olmaz. Ben başkan olduğum zaman durumu nasıl görüyordum. Önce ordan başlamam gerek.

Bir kez kapitalizmin geleceğini tehlikede görüyordum. İlk ve önemli tespitim bu oldu. Yüzeyde görünen askeri - teknolojik denge'nin nisbi olarak sarsılması. Gerçi bu alanda üstünlüğümüzü hiç bir zaman bırakmadık. Ancak, yaratıcılık - verimlilik ve üreticiliğin kaynağı olan araştırma - geliştirme faaliyetlerimiz, gayri safi yatırım miktarımız, en önemlisi girişimci - atılımcı ruh halimizde bir duraklama seziyordum. Askeri - sınıai kompleksimizdeki durgunluk vahim bir gelişmeydi.

Batı Dünyamız bir yaşam savaşı veriyor. Bu diplomatik ve ekonomik alanda, bazan ikli tarafın mensuplarıyla (surrogate) sıcak çatışmalar halinde süregeliyor. Ama, her an topyekûn bir sıcak çatışmaya dönüşebilir. Hattâ en iyisi bu çatışmayı, en elverişli zaman ve pozisyonda bizim başlatıp bitirmemizdir. «Evil Empire»dan (Sovyetleri kastediyor) başka türlü kurtuluş yolu görünmüyor. Yine de askeri bakımdan (aynı şey olan teknoloji bakımından) üstünlüğümüzü, gözle görünür - tartışmasız bir düzeye getirmemiz de, sıcak bir savaş galibiyetine yakın koşullar ve sonuçlar doğurabileceğini düşünüyö-

rum. Bu yaklaşımın doğal sonucu askeri alanda büyük bir teknolojik sıçrama yapmaktı. Örneğin Yıldızlar savaşı adını taktıkları uzayda savaş imkanlarının araştırılması, MX füze sistemi gibi.

Tabii bu planın uygulanması için para gerekli. Sadece benim param değil sizlerin de parası gerekli. Bu gibi büyük projeleri eskiden ben finanse ederdim şimdi siz de finanse edeceksiniz. Oysa ne görüyorum? Savunma bütçelerinizi reel olarak artırmıyorsunuz. Hükümetler düzeyinde pek sorun olmuyor ama Parlamentolarınız, kamu oyunuz sürekli savunma harcamalarına karşı çıkmakta, Hükümetleriniz de, aslında istemedikleri bir harcamaya kalemini artırmamak için sebep bulmaktadır. Bırakın kendi paranızı harcamayı, benim füzelerimin topraklarınıza yerleştirilmesi bile mesele oluyor. Nedir o Greenham Common'daki, Almanya'daki nümayişler? Sizi CND (*) Hareketi mi, Yeşiller mi yönetiyor?

Eğer siz doğrudan beni finanse etmezseniz, yani askere yazılmazsanız ben de bir tür bedelli askerlik uygulayayım, sizden parasını alırım. Bu parayı almak için yollarım var.

(Başbakanlarda belli bir rahatsızlık kıpırdanması oldu. Dikkatlerini ABD Başkanı üzerinde yoğunlaştırdılar.)

Bunun mekanizması dolardır, hepimizin ortak parası dolar. Doların değerini yüksek tutmak için büyük bütçe açığı ve yüksek faiz politikası uyguluyorum. Volcker (Federal Rezerv'in Başkanı) içte ve hatta dışta doların arzını iyi kontrol ediyor. Tekrar, Savaştan sonraki kıt dolar günlerine dönmüş gibiyiz. Böylece, bir açıklama iki kuş vuruyorum: Dolar yükseliyor, ben de büyük bütçe ile tarihin en büyük askeri harcamasını finanse ediyorum. Biraderimin durdurduğu büyük askeri projeleri (MX Füze sistemi, B-1 Bombardıman uçağı vb.) yeniden başlattım ve bir hayal ürünü

(*) CND, Campaign for Nuclear Disarmament, İngiltere'deki anti - nükleer hareket.

sanılan Yıldızlar Savaşı (*) konseptlerini geliştirmeğe başladım. Genelinde, araştırma ve geliştirmeye dayalı ileri teknoloji faaliyetlerimiz yoğunlaşıyor. Ekonominin ileri teknoloji bölümü hızla ısınırken, diğer kesimler de derece derece nasibini alıyor. Yani topladığımı ekonomiye zerkediyorum, böylece diğer faktörlerin yardımıyla da son yılların en büyük gelişme hızlarına ulaştım.

Tabii, gelişmeyi siz finanse ediyorsunuz, bir bakıma ve bundan siz de yararlanıyorsunuz. Kapitalist Dünyada stratejik iş bölümü de buna denir. Ben bütçe açığı verir ve ekonomiyi ısıtırken, en yüksek kârları ve en emin yatırım alanlarını ABD'de gören Dünya sermayesi, benim hazine tahvillerimi almak, her türlü yatırımı yapmak için buraya ve dolara koşuyor. Bütçe açığı vermesem de dolar yükselir, sağlıklı bütçe, sağlıklı ekonomi diye yatırım cazibesi daha da artar. Ama şimdiki halde açık bütçe daha iyi bir alternatif. Hem harcamalarımı artırıyorum hem de Dünya sermayesini, ABD Hükümeti olarak kullanabileceğim biçimde ülkeye çekiyorum. Savaştan sonraki roller tersine döndü. ABD net sermaye ihracatçısı iken net sermaye ithaline başladı. Amerika, dünyanın her tarafına yatırım, yardım ve borç olarak **dolar tohumları** ekmisti. Şimdi meyvelerini toplayacak: Eurodolar, petrodolar, büyük şirketlerin yani çok ulusluların kârları, yeniden yatırıma dönüşmek için Dünyanın herhangi bir ülkesi yerine doğdukları ülkeyi tercih etmeğe başladılar. Dış Dünyada üreyen dolarlar, artık hızlı ve yeterli dolar üretmeyen ABD'ye giriş yapacak. Bu dolarların menşei çok çeşitli. Paralarına emin bir yer arayan OPEC ülkeleri sahiplerinin fazlalıkları... Yani bunlara yönetici, hükümdar filan dersek biraz ayıp olmaz mı? Gerçi ellerinde Kissinger pek para bırakmadı, geri kalanını da Irak'ı desteklemek için tüketiyorlar.. Başkan bu-

nu söylerken duvardaki haritada Orta Doğu'nun yerini gözleriyle aradı, alaycı bir yüz ifadesi takındı.. Teknolojik ve ekonomik ilerlemesini büyük bir hayranlıkla izlediğim Japonya'nın sermayesi.. Japon Başbakanı gerçek bir «şarklı» olarak bu iltifattan pek utandı, gözlerini çay fincanının arkasına saklamağa çalışarak, içinden «biraz da kiskançlıkla izlediğiniz Japonya» diye geçirdi.. Hatta Üçüncü Dünya Ülkelerinde üretilebilen dolarlar, servetler, hepsi bize akıyor. Paraların siyasi iltica için İsviçre'ye gittiği günler geride kalıyor. Siyasi mülteci gibi, siyasi iltica için yatırılan para da fazla üretken değildir, kendini muhafazaya çalışır ve vatana döneceği günü bekler. Oysa ABD'de hızla büyür, gelişir ve Amerikalı olur. Paranın akıllısı budur. Günümüzde paranın kendisi bile akıllanıyor.

Siz her şeyinizi dolara ve ABD ekonomisine yatırarak uzak görüşlü bir yatırımcının yapabileceği en doğru işi yaparken doların yükselmesinin getirdiği bir başka yan olay da işinize çok yarıyor: Yüksek dolar uluslararası piyasalarda paralarınızın değerinin düşmesine neden olduğu için fiyatlarınız ABD fiyatlarına göre geriliyor ve ABD'ye satabildiğiniz kadar mal satıyorsunuz. ABD Modern tarihin en büyük ticaret ve cari açıklarını veriyor. Bu durum uzun zamandır istediğiniz bir şeydi. Eskiden doların yüksek, kendi paralarınızın ihracatı kolaylaştırmak için düşük tutulmasını isterdiniz.

Şimdi olay değişti. Pahalı dolar ve yüksek faiz hadlerinin büyüme hızınızı etkilediğini, işsizlik oranlarının yükseldiğini ileri sürüp şikayette bulunuyorsunuz. Kısa dönemde haklısınız. Özellikle Avrupalı dostlarıma söylüyorum. Pahalı para ve yüksek faize dayanıklı sektörler geliştirin, mevcut üretim yapılarınızı bu şartlara adapte edin. Amerika ve Japonya örneği önünüzde. Bırakın bizi, bazı yeni sanayileşen Üçüncü Dünya üyeleri bile bu şartlara adapte olmakta başarı gös-

(*) İngilizcesi, Strategic Defence Initiative (SDI).

terdi. Tabii bunun bir sosyal maliyeti var. Ama unutmayın ki, Dünya ve hele bizim Dünyamız, Kapitalizm bir «cangıldır»; doğal seçim yasaları geçerlidir. İhtiyar, zayıf ve hasta sektörler, uyumsuz türler gibi ekonominin içinde kaybolur gider. Benim yatırımcılarım da sendikalarım da bunu anladılar. Anlamayıp da ne yapacaklar, o ayrı mesele. Ama gerçeği kabul ettiler, kapanan bir sektörün işsizleri yeni alanlara kaymağa başladı. (Mrs. Thatcher, hüznle kendi kömür madencilerinin grevini düşündü. Eski ocakları kapatmamakta direnen bu adamlarla nasıl bir yapısal değişim geçirecekti. Hele bu kış kömürsüz bir İngiltere ile...)

Kendi sektörlerimi, işgücümü korumak için korumacılığa gitmemekte direndim. Senato ve Kongre'ye rağmen direnmekte devam ediyorum. Ufak tefek tedbirlerle, Japonya gibi anlayışlı ortaklarımın kendi ihracatlarını gönüllü kısıtlamalarıyla durumu idare ediyorum. Çünkü, Dünyayı yeniden düzenlemenin acılarını yayarken, en azından bir şey de vermek durumundayım. Bu da benim pazarlarıma dışarıdan mal girmesine göz yummamdır. 1930'larda, Krizi büyüten ve tüm ekonomileri yıkılma noktasına getiren ABD'nin korumacı politikası olmuştur. Bu hatayı bir daha tekrarlamam.

Serbest ticaret her zaman bana yararlı. İthalatı artırmam, içerdeki yerli üreticilerimi de terbiye ediyor, fiyatları yükseltmelerini önüyor. Yüksek faiz hadlerine rağmen fiyatları kontrol edebiliyorum. Mühim olan korumacılığa kaçmadan, büyümeyi ve efektif talebi sürdürebilmek, hem de enflasyonu düşürmek. Gümrükleri kapatıp, işsizliği artırmak, işsizlere sübvansiyonu hayali bir bütçeden karşılayarak enflasyonu azdırmak benim sendikalarımın işine gelmiyor. Reel ücretleri fazla düşürmeden, işsizliği mutedil bir ölçüde tutmam şimdilik onlara yetiyor. Bütçe açığımı, iç ve dış reel kaynaklarla finanse edebildiğim sürece **enflasyon**

da düşüyor. Enflasyon azalmış, belli bir iş sahası da açılmışken sendikalarım bana niye dert çıkarsın? Para kazanabilenler, güçlü dolarlarıyla dünyanın en iyi mallarını kişisel refahlarına katıyorlar. Yüksek dolar ve açık kapı politikası nedeniyle siz ortaklarımın büyük ihracat artışları kadar olmasa bile en zayıf durumda olan Üçüncü Dünya ülkeleri bile bu «bonanza»dan yararlanıyorlar. Acıları azıcık dinliyor, ümitleri biraz artıyor.

Ancak, teselli bir tarafa, doların yükselmesi ve yüksek faiz hadleri nedeniyle Dış Älemde, özellikle az gelişmiş ve gelişen ülkelerde enflasyon ve reel gelir kaybı çok yüksek gerçekleşti. Dış ticaret hadleri hızla bu ülkelerin aleyhlerine gelişiyor. (Dünyanın yeni bir düzene sokulmasının bedeli..) Bir ülkenin reel gelirinin azalmasını gösteren önemli ölçütlerden biri, biliyorsunuz, dış ticaret haddidir. Dış ticaret hadlerinin Üçüncü Dünya ülkelerinin aleyhine gelişme mekanizması şöyle çalışıyor: Ülkelerin milli paraları içteki ve dıştaki enflasyon nedeniyle dövize, daha spesifik söylenirse dolara karşı hızla değer kaybediyor. Cârî açıkları zaten çok büyük, dolayısıyla dolara bağlı borçları çok yüksek; dolar ve faiz yükseldikçe dış borç yükleri daha çok artıyor. Bunu ödemek için daha fazla dolar kazanmaları gerekir. Oysa, aralarında rekabet çok. Bütün ekonomi politikalarını ihracata göre ayarlamaları gerekiyor.

Bu nedenledir ki, IMF, bir seri «ihracata yönelik **proforma** iktisat politikasını» bu ülkelerde uygulamaya koymakla görevlendirilmiş bulunuyor. Bir tür **Yeni Merkantilizm** uygulaması kapsamında dolar denen **kıymetli madeni** (precious metal) elde etmek için ülkelerim (Başkan ülkelerim diyordu, eyaletlerinden söz eder gibi) her türlü yola baş vuruyorlar. Başlıca yolları da, sürekli olarak paralarının değerlerini düşürmek ve böylece rekabetçilik yapmak. Buna uzmanlarım **effektif kurlar** politikası diyorlar. Yatırı-

rim yapıp, daha verimli ve büyük ölçekli, ucuz mal üretemedikleri; yeni mallar, üretim süreçleri getiremedikleri için, bilinen «eski» mallarını daha ucuza satmaktan başka çareleri kalmıyor. Ve korkarım bu da artarak sürüp gidecek, ta ki yeni düzene alışincaya kadar..

Uygulanan bu politikalar, 1970'lerden beri gerçekleştirilmesine çalıştığımız dünyayı ekonomik ve siyasi bakımdan yeniden düzenleme politikalarıyla tutarlı ve onun devamı: Dünyanın gelişmesi ve çalışması, benim onlara verdiğim alanlarda, benim kuralarımla, istediğim ölçek ve niteliklerde olacak. Herkes bildiği gibi sanayileşip, büyüyecek. (Alman Başbakanı, bir jimnazyum öğrencisi iken Führeri olan bir adamın, Dünyayı yeniden düzenleme planlarını hatırladı. O bu işi kan ve ateşle gerçekleştirmeye çalışıyordu.)

Artık yatırım imkânları ulusal olmaktan çıkıp, uluslararası hale gelmiştir. Benden (IMF — Dünya Bankası — Ex-Im Bank ve genelinde dünya banka sistemini kastediyordu) vize almayan projeye para verdimem. Bu ülkelerin reel gelirleri (tasarrufları) düştüğü için, kendi kaynakları ile büyük bir projeyi gerçekleştiremezler. (Kur politikalarıyla sürekli fakirleşmenin güzel sonuçlarından biriydi bu. Bu noktada, iç tasarruflarını artıracak, ihracat yerine yatırım öngören politikalardan Reagan'ın hoşnutsuzluk nedeni kolaylıkla anlaşılabilirdi.) Kimin neyi ne kadar üreteceğini dış ticaret tayin edecek. Dış ticaretin büyük kısmını ben ve ortaklarım yani sizler belirlemekteyiz. Eğer, bunu biz belirliyorsak, yeniden yapılaşma dediğimiz, ülkelerin ekonomilerini ihracata göre düzenlemeleri başlığı altında global planımızı (aslında nezaketen «planımızı» diyordu, doğrusu **planımı** idi) uygulayabileceğiz.

Dünya'ya açılan, doğal olarak, bana açılıyor demektir. On yıldır uygulamaya çalıştığım planın esası bu: Bana daha çok bağlı

bir dünya ekonomisi ve siyaset mekanizması. Başarabilirsem, dünyayı finans (dolar) ve ticaret yoluyla daha iyi denetleyebileceğim. Direkt denetimden daha ucuz ve risksiz. Artık, arada Ağalık yapıp «fakirlere» yardım etmeme gerek yok. Sizlere rica minnet «savunma harcamalarınızı artırın» dememe de gerek yok... Başbakanlardaki memnuniyetsizlik belirgin hale geldi. Başkan giderek artan dozda hakaretlere başlamıştı. Yine de hiç biri kalkmak ve çıkmak cesaretini göstermedi... Bir feodal lord gibi.. hayır, hayır kızgın bir **yönetim kurulu başkanı** gibi sesini yükseltmişti.. Dünyayı bir çiftlik gibi değil, gerçek bir kapitalist işletme usulüyle idare edeceğim. Hibe, yardım, sübvansiyon yok. Karşı tarafa gitmesin diye adam vurmak da yok, daha fazla para vermek de yok. Bunun için de Dünyanın siyasi modelini kökten değiştiriyorum.. Balyoz gibi bir cümle, sanki toplantının da sonunu işaret ediyordu. Başbakanlar birer ikişer ayrıldılar, Başkan da yorulmuştu. Siyasi modelini anlatacak gücü bulmamıştı. Bunu da biz açıklamaya çalışalım.

REAGAN'IN SİYASİ MODELİ

Reagan'ın Dünyası kesinlikle bir Pasifik Dünyasıdır. Pasifik Bölgesi 1960'lardan sonra iki kıyısından ağırlık kazanmaya başladı: Batı'sında Japonya başta olmak üzere Güney Kore, Hong-Kong, Tayvan vb. ülkeler ve Doğu'sunda ABD içinde ekonomik ağırlıkları değiştiren bir Kaliforniya ve Pasifik sahili olgusu.

Şimdi insanlığın yarısından fazlası bu kıyılardaki ülkelerde yaşıyor. Pasifiğin ağırlığı, Çin'in 1970'lerde sisteme tedricen sokulmasıyla tamamen arttı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD - Avrupa parçalarından oluşan Atlantik kapitalizmi, yerini, ilk aşamada ABD - Japonya'dan oluşan bir proto-

tipten hareket ederek, daha az sayıda fakat ekonomik bakımdan güçlü, siyasi açıdan daha itaatli bir topluluğa bıraktı. Bu yeni modele Pasifik Kapitalizmi diyebiliriz. Pasifik Kapitalizmi siyasi ve ekonomik nitelikleri oldukça farklı bir yapı oluşturmaktadır. Bu modele Atlantik kapitalizminin bir varyasyonu olarak doğmuş Latin ekonomisini de, Pasifikleştirdiği ve yeni modele uyduğu ölçüde, katmak durumundayız. (Çin, Nixon zamanında **da facto** tanındı, Nixon da Kaliforniya valisiydi; Reagan ise 1970'lerin Kaliforniya Valisi (*).)

Atlantik kapitalizmde ABD ve Avrupa arasında bir tür eşitlik ve belki ABD için İkinci Savaşın sonra ortaya çıkmış bir «primus inter pares» durumu mevcuttur. Hatta, Avrupa, özellikle İngiltere Modern kapitalizmin ilk kurucusu olarak ayrıca tarihi bir üstünlük taslamaktan geri kalmıyor, Fransa De Gaulle yönetiminde, teknolojik bir direniş ve eşitlik iddiası peşinde Avrupa Birliği amacını saklamıyor, ayrı bir kapitalist blok kurma çabaları gösteriyordu.

Ancak, De Gaulle Fransası bu amacı gerçekleştiremedi. Bir kez Avrupa'daki kapitalist öncülük, daha kaba bir dünya emperyalizmi, iki kez yenilmişti. Sadece siyah ve sarı insanın değil beyaz insanın da yeniden köleleştirilmesi esasına dayalı bir imparatorluk kurma çabasıyla iki defa girişimde bulunduktan sonra kesin bir yenilgi ve yeniden bölünme karşısında küçülmüş ve ezilmiş bir Almanya'nın, finans ve teknolojik bakımdan ABD'ye bağlı kalması, teslimiyetçiliği ve kısa dönem çıkarları Fransa'nın yalnız kalmasına neden oldu. Almanya ve hatta İngiltere olmadan Atlantik'in Doğu kıyısında ABD'yi dengeleyecek bir ekonomik - siyasi birlik kurmak imkânı yoktu.

(*) II. Savaşın sonra ABD'ye üç büyük Başkan geldi: Truman, Atlantik kapitalizmini kurdu, Nixon Çin'i açtı; Reagan Pasifik Kapitalizmini sistemleştiriyor.

De Gaulle'cülük 1968 de Amerikancılık ve Mao-goşist karması bir güruha karşı verdiği sokak mücadeleleriyle yenildi ve ardından sembolik de Gaulle'cülüklerini tedricen azaltarak Fransa'yı İşçi Partisi İngiltere'si gibi Atlantikleştirdiler. Sonra, solcu Miterrand gelerek, Reagan'ın ekonomik ve siyasi modelini uygulamaya başlayacak, Avrupa'yı, Avrupa Solunu ve Komünizmini, Atlantik kıtası gibi Atlantik sularına gömme sürecine «katkı»da bulunacaktır.

REAGAN'S ANIMAL FARM (YA DA YENİ DEMOKRASİ)

Avrupa'nın tarihi, siyasi ve kültürel geleneği, başka bir deyişle sosyolojisi disiplinli, bir lider etrafında itaatli bir «demokrasi topluluğu» oluşturmağa engel teşkil etmektedir. Hatta, Avrupalı, böyle düzenli bir toplumlar topluluğunun demokrasi olabileceğinden bile kuşkuludur. ABD yetkililerinin ve düşünürlerinin Avrupalılara, sık sık, başkalarının da farklı demokrasi anlayış ve uygulamaları olabileceğini, illâ kendilerine benzeyen bir demokrasi davası gütmemelerini hatırlatmaları boşuna değildir. Amerika, eski demokrasi anlayışının ve klasik kapitalist düzenin, yeni çağa ve teknolojik gelişmelere uymadığını düşünmektedir. Bir anlamda kendi yapısını da bu yeni kapitalist çağa uydurma çabasıdadır. İşçi mücadelesi ve entelektüel yapısı Avrupa çizgisinde güçlü ve temelli bir yapı oluşturmadığı için Amerika'da «Yeni Sağ» bir eylem programını uygulamakta, daha serbest ve başarılıdır. Avrupa'nın Yeni Sağ'ı ise programlarını (siyasi ve iktisadi) uygulamakta güçlüklerle karşılaşılıyor. Örneğin İngiltere kömür madenlerini reorganize ederken büyük bir sendika direnciyle karşılaşılıyor. Yeni silah sistemleri için hem siyasi muhalefet, hem de aydınların ve halkın icabında fiili mukavemeti ortaya çı-

kıyor. Aynı durumlar, Avrupanın çeşitli ülkelerinde tekrarlanıyor. Almanya'da, teknolojik bir gericilikle, romantik solun karması Yeşiller sadece sosyal bir muhalefet oluşturmakla kalmıyor, siyasi bir başarı gösterip Bundestag'a girebiliyorlar. Bir Sibirya Boru Hattı olayında, Avrupa Hükümetleri ABD ile işbirliğine yanaşmayıp «ulusal egemenlik» tartışmasına girebiliyorlar. Batı Almanya bütün uysallığına rağmen Doğu ile ilişkilerinde romantik milliyetçi ve geleneksel Avrupalı gibi davranabiliyor ve bunu kendi sağ partisi bile gösterebiliyor. Bütün bunlar ABD için Avrupa'nın Kaybedilmiş Toprak olduğu, sadece turistik amaçlı bir NATO bölgesi olarak kaldığı kanaatini güçlendiriyor. NATO, 35. yılında Eski Dünya'nın en eskimiş ittifakı haline dönüşmektedir. Yeni stratejik dengelerde Sibirya - Orta Asya ve Tüm Pasifik Bölgesi daha büyük önem kazanıyor. Yeni ultra modern savunma sistemleri «Batı'nın savunmasını Avrupa'da bir kaç boğaz ve platonada değil uzayın derinliklerinde gerçekleştirebilecek bir kapsamdadır. Sovyetlerin Normandiya'da ya da Po Ovasında olmaları, sadece Sovyetlerin dertlerini artıran, Amerikalı turistlerin seyahat alanlarını daraltan bir gelişme olarak düşünülebilir. ABD gibi Sovyetler de Avrupa'yı bir Ortaçağ ve Birinci Endüstri Devrimi Müzesi ve İyi bir sanat koleksiyonu olarak algılamaya başlamış olabilirler. O zaman Avrupa her iki taraf için kaybedilmiş bir kıta olarak, 21. yüzyılda bir «açık şehir», Antarktika gibi «açık bir kıta» haline dönüştürülebilir. Hiç bir süper gücün, kültürel ve araştırma (bilimsel) amaçlar dışında kullanamayacağı, askeri amaçlarla giremeyeceği serbest bir bölge... Kitadaki milletler de Huxley'in Yeni Dünya'sındaki Amazon Bölgesi vahşileri olarak kendi halinde bırakılmış bir eski kültürler örneği...

Çünkü, Avrupa teknolojik yarışta kaybetmiş ya da kaybetmek üzeredir. Fransa ve İngiltere'nin 1960'larda Teknolojik Boşluğu

kapatma çabaları başarıya ulaşamadı. İyi bir işbirliği yapamayıp, proje bazında bazı talih-siz tercihler yerine (Concorde, CERN vb.) mikro prosesörler ve ileri elektronik sektöre, Japonya gibi, girmiş olsalardı, iyi bir kulvarda yarışı götürme şansları olabilecekti. Oysa yanlış kulvarlar, yanlış hedeflerle, kötü bir taktik uygulayarak yarışta çok geri kaldılar. Teknolojik yarış 19. yüzyıldakinin aksine, bir yerde yeniden yakalanması mümkün olmayan bir hız ve nitelik kazanmıştır. Avrupa yarışı kaybetti..

Teknolojik yarışta kaybeden ekonomik yarışta da kaybetmektedir. Verimlilik artırmakta, yeni ürün ve üretim süreçleri ortaya çıkmamaktadır. Teknolojik merkezler (centres of excellence) dünyanın ehr bölgesinden iyi araştırmacı ve patentleri kendine çekiyor. Bu teknolojik cazibeden kurtulmak mümkün de değildir. Şimdiye kadar az gelişmişlerin etkisinde kaldığı bu beyin göçünden Avrupa 21. yüzyılda çok şey kaybedecektir. Ta ki fazla bir beyin kalmayınca dek...

Avrupa, kendi iç dinamikleri ve ABD'nin normlarına uymamakta gösterdiği ısrar nedenleriyle kendini yeni gelişen kapitalist güç merkezinin dışına itmiş olmaktadır. ABD Stratejik planları ya ilerisini görerek ya da kendi sistemlerini bir yerde kurmak için Pasifik'de iki laboratuvar seçtiler: Japonya ve Güney Kore..

Japonya ve Güney Kore, ABD'nin Atlantik kapitalizmini kurduğu yıllarda, yıkıntılar içinde bir savaş bölgesiydi. Japonya'yı ve eski sömürgesi Kore'yi sil baştan, yepyeni bir şekilde kurmak için hemen her şart uygundu. Anayasasından, üniversitesine değin yeniden belli bir plana göre kurulmaları mümkündü. Çünkü bütün siyasi ve iktisadi kuruluşları yıkılmış ya da felç halindeydi.

ABD bütün kurumları ve yapıları da ortadan kaldırmadı. Kendi düşündüğü ya da ileride modelini kuracağı «disiplinli kapitalizm»in bazı unsurları ve prototip kurumları

Japonya'da mevcuttu. Bu yapıları, uzun zamandır elinde tuttuğu Kore'ye de taşımış, Kore de Japon toplum modeline bir şekilde benzemişti.

Savaş, kapitalizmin en büyük engeli olan Feodal yapıları tamamen ortadan kaldırmıştır. Fakat Japonya'nın yarı - feodal işçi geleneği, fabrikalara bir aile gibi bağlanmak biçimindeki işçi sosyolojisi, dokunulmadan, teşvik bile görerek, sistemleştirildi. Ucuz ve disiplinli ücretli emek, fazla iş saati, grevsiz ve özetle sendikası modern bir kapitalizm ortaya çıktı. Az tüketen, hızlı sermaye birikimi yapan ve ABD firmalarının finans ve teknolojik kontrolünde bir sanayileşme süreci en hızlı biçimde yaşandı. Japonya, Liberal Partinin istikrarlı yönetiminde 1950'lerde konulmuş modelden sapmadan ilerledi. Sapmaya karşı, ABD'nin işgalden ve yeni Anayasadan aldığı dış düzenleme yetkilerini kullanmasına gerek kalmadı. Diğerlerinde ise, askerler bir düzenleme aracı oldular. Sistemin orijinalinde askerler sadece kriz ve sapma anlarında rol oynayacak bir kontrol mekanizması iken, bunun daimi bir rejim haline gelmesi daha «feasible» göründü.

Syghman Rhee'nin II. Savaşın sonra ve Kore savaşı ertesi kurduğu kokuşmuş rejimi, ABD kendi kontrolündeki orduya bir darbe ile devretti. 1960 yılı Pasifik sisteminde önemli bir yenilik düzenlemesi oldu. (Aynı yıl Türkiye'de de bir darbe yapıldı, fakat bu ülke Atlantik kapitalizmine bağlı çevrede görüldüğü için kısa süre sonra, ordu, gerekli düzeltmeyi («rota ayarını») yaptıktan sonra geri çekildi.) Çünkü, burada sistem ABD'nin yeni modelinden çok Avrupa'nın geleneksel modeline göre uyarlanmıştı. 1971 düzenlemesi de, bir anlamda aynı çerçeveye sadık kalınarak yapılan bir düzenlemedir. 1980 Türkiye'si ise Pasifik modelinin, Atlantik Bölgesindeki ilk denemesi niteliğindedir. Tayvan, zorunlu olarak bir askeri rejimdi, çünkü yenilmiş bir ordunun işgal ettiği bir adada

iktisadi bir ünite haline gelmesinden ibarettir.

«Sürekli asker» modelinin yaygınlaşması, 1964 Endonezya darbesidir; askerler tüm komünist partisini ve diğer muhalefeti kaldırarak (likidasyon) sürekli hale geldiler. Hâlâ bir Syghman Rhee modelindeki Filipinler'in Marcos'unun da kısa zamanda askerlerle yenileneceğini söylemek kehanet olmaz.

Modelin esası, gelişen yeni demokrasi-lerde, ekonomik ve siyasi milliyetçilik, sendikalizm ve sol akımların, geleneksel demokrasi usulleriyle birleşmesinin ortaya çıkardığı çok boyutlu istikrarsızlıktan arınmış bir toplum ve bu toplumlardan oluşan bir büyük piyasa (ekonomisi) yaratabilmektir.

Ekonomik milliyetçilik bir anlamda, siyasi bağımsızlığın (siyasi bir milliyetçiliğin temel amacı) bir gereği olarak, temel - kendine yeter bir sanayileşmeyi, ithal ikâmesini öngörür. Bu ağır sanayi bazında, modern sektörlerin genelini kapsamağa çalışan bir program uygulamasını gerektirir. Çokluk, kadro eksikliğinden, tecrübesizlikten, dış âlemin finans ve teknik distorsyonlarından ötürü tarım sektörünü ihmal eden, sanayileşirken gıda açığını, hızlı şehirleşmenin ekstra sorunlarını ve hatta bir ölçüde teknolojik işsizliği getiren bu süreç siyasi buhranlarla noktalanabiliyor. Hatta bu sonuç genel bir eğilim haline dönüşüyor. Bu sosyo - ekonomik buhranlar askeri müdahalelerle (geleneksel demokratik mekanizmaların askıya alınması) önlendikten sonra, kural olarak yenden geleneksel mekanizmalara dönülmekteydi. Fakat bu sürecin devam etmesi büyük bir rahatsızlık ve istikrarsızlık unsuruydu.

Şimdi burada Avrupa demokrasisi, Pasifik ya da şimdiye kadar bilineniyle Güney Doğu Asya Modeli (biz bunun daha kapsamlı bir sisteme dönüştüğünü şimdi iddia ediyoruz) ve Latin Modeli arasındaki bazı temel nitelik farklarını ortaya koymalıyız. Avrupa demokrasisinde (sinonimi Atlantik kapitaliz-

mi ya da geleneksel kapitalizm) amaç demokrasi, yöntemi, haklar, seçimle iktidar tayini, ferdin ifade ve çalışma özgürlüğünü korumaktır. Bu amaçlar için bazı ekonomik amaçlar feda edilebilir. Batı Avrupa ülkeleri, işsizlik veya siyasi iktidarsızlık durumlarında bile bu özgürlükleri ve demokrasi usullerini terk etmezler. (En azından günümüze kadar. Mussolini, Hitler ve benzerlerini kendi tarih çizgilerinde bir «anomalı» olarak düşünürler.) Çok kısa süreli askeri müdahaleler bile söz konusu olamaz. Bu sisteme benzemeğe çalışan, bunu model alan ülkelerde, nihai Avrupa modeline geçinceye kadar bazı geçici askeri müdahalelere cevaz verilmekte fakat en kısa zamanda tekrar geleneksel usule dönülmesi istenmektedir. (Oysa, ABD, bu kadar acele edilmeden ya da demokrasiyi başka türlü tanımlayan bir rejimden yana olmakla, son zamanlarda, Avrupa'dan teorik bazda ayrılmış bulunmaktadır.) Aslolan, kapitalizmin temel tanımı için gereken nitelik, piyasa mekanizması - özel sermaye egemenliğidir. Bunun için dost diktatörlüklerle sosyalist rejimleri ayıran yeni sınıflamalar getirilmiştir.

Latin Amerika'da askeri rejimler esastır, biri gider öteki gelir (ya da gelirdi); bazı ülkelerde, geçici olarak demokrasi (alla Europea) uygulamalarına geçilmekteydi. Fakat bu rejimler de temelinde istikrarsızdır. Diktatörler gidip gelirken sol bir diktatörlük ortaya çıkabilir (Küba ve Nikaragua). Oysa, önemli olan istikrar içinde, piyasa mekanizmasını koruyabilmek, ABD'nin ticaret ve finans yoluyla yönlendirdiği bir sistemin sadık üyesi olmayı kabul edebilmektir. Latinler nüfus patlamasına uğramamışken, Dünya finans sistemine 400 milyar dolar borç takmamışken (1970'den önce) ABD şirketleri ekonomiyi idare eder, siyasi platformda da cuntacılık oynanabilirdi. Çünkü, bütün cuntalar birbirine benzer, kurallara riayet ederdi.

Görüldü ki, hem bu sistem (yani cunta-

cılık) hem de arada bazı ülkelerin (örneğin Şili) geleneksel biçimde sürekli oynadığı Avrupa usulü demokrasi, bazen istenmeyen Marksist sonuçlar doğurmaktadır (Allende'nin gelişi). Dünya dengesinin büyük hassasiyet kazandığı bir tarih kesitinde ABD'nin risk alması olanaksızdı. Böylece Latin sisteminin de, Pasifik kapitalizmine tedricen katılması kararlaştırıldı. Şili'de Pinochet Darbesi, geleneksel Latin cuntası niteliğinde değil, Güney Kore - Endonezya modeline sürekli bir dönüşüm noktası oldu.

Ülkeler ve rejimler bazında olayı ayrıntılarına indirmek istemiyorum. «Pasifik Kapitalizmi» henüz oluşum halinde; bütün uzuvlarıyla belki 21. yüzyılda kendini gösterecektir. Bu yazıda, günden güne belirginleşen bir siyasi - iktisadi gelişmenin ana trendlerini daha oluşum halindeyken saptamaya çalıştık. Kendine ve topluma saygılı herkesin, 1980'leri ve daha da ötelelerini anlamak için bu **en yeni Kapitalizm** üzerinde durup, düşünmesi gerekir sanıyorum...

Yıldız Savaşları

Tolga YARMAN

Dr. Yarmar'ın «Ekonomi-Ekoloji ya da Kaynaklarla Çevrenin Akılcı Yönetim ve Kullanımı» konulu yazısı **İktisat Dergisi**'nin 245. (Nisan 1985) sayısında yayımlanmıştır.

Son aylarda bilim alanında yaygınlaşan bir kanı olarak, dünyamız, galaktik yörüngesi itibarıyla 30 milyon yıl dolayındaki sürelerle, meteor akınlarına maruz kaldığı bir konumdan geçmekte, bu arada üstüne yağın göktaşları biyolojik hayatı dumura uğratmaktadır. Böylesi bir kuşku ilk kez Princeton Üniversitesi jeologları Alfred Fischer ve Michael Arthur tarafından ortaya atılmış, bundan sonraki araştırmalar ise söz konusu kuşkuyu doğrulayan belirtileri ortaya çıkartmış bulunmaktadır.

30 milyon yıl dolayındaki periyodlarla dünyanın başına düşen taşlar üçbinbeşyüz kadar canlı türünü, gerek denizde, gerekse de karada silip biçiyor görünmektedir. Dinosaurlar neslinin bu nedenle tükendiğine dair kanı, artık iyice benimsenmiştir. Meteorlar dünyaya çarpınca, dünyanın çevresini ve atmosferi; sadmeyle, yeryüzünden kalkan toz bulutu kaplamakta, dünya çevresinde böylelikle oluşan zırh, güneş ışınlarının dünyaya gelmesini engellemekte, hayatıyetimiz demek olan güneş enerjisiyle irtibat kesilince de, yaşam, dünyamızda pörsüyüp yok olmaya koyulmakta...

Saatte 200 bin kilometrelik bir hızla, ve çok değil, 10 kilometrelik bir çap taşıyan bir meteorun dünya ile sadmesi, dünyamızda bulunan bütün nükleer başlıklı füzelerin sağlayacağına denk bir sarsıntıya yolaçabilecek, bunun sonuçları ise yeryüzünün çehresini dağıtabilecek gibi görünmektedir.

Hemen eklemeli, dünyamızın atmosferi ufak-tefek meteor akımlarına karşı bir kalkan görevi görmektedir. Buraya, serseri bir seyr-ü seferle giren göktaşları sürtünerek yanmakta, ve çoğunlukla da yok olabilmektedirler. Bununla beraber ufak-tefek de olsa, dünyamızın başına düşen meteorlara ilişkin öyküler, yakın tarihimizin ilginç sayfalarındadır.

Mal ve vesaik mukabili kabul kredileri
Kabul kredili akreditifler
Gayri nakdi ithalat akreditifleri kredileri
Mal ve vesaik mukabili ithalat
Kısa vadeli ihracat kredileri
İhracat akreditifleri (Red clause dahil)
İhracat vesikaları tahsili
Döviz kredileri
Prefinansman
Forfaiting
Vadeli ve vadesiz döviz tevdiat hesapları
Dövizli çek ve kambiyo senetleri iştirası
Vadeli döviz alım ve satımı
Swap işlemleri

TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.

Genel Müdürlük ve Dış İşler Müdürlüğü
İstiklal Caddesi, 284 Odakule Kat:13 Beyoğlu-İstanbul Tel:143 16 72-143 08 46
Telex : 22043 tebu tr - 26640 tebg tr Telg : TEBGENEL-İstanbul

ÜLKER

her çeşidinde,
ayrı bir lezzet sunar.

Nükleer Kış

Nükleer bir savaşın sonuçlarıyla dinazorların ölümüne yolaçan ve dünyamızı 30 milyon yılda bir ziyaret ettiklerini sandığımız meteorların oluşturdukları etki arasında paralellik kuran bilim adamları, gün günden daha fazla çoğalmaktadır.

Nitekim bir nükleer savaş çıkarsa süperlerin şarjörlerinde bulunan tüm nükleer başlıklı füzeler karşılıklı boşaltılacak... Sademe etkisiyle kalkan toz bulutu, dünyanın çevresini, tıpkı dinazorları öldüren karabulut gibi, kısıvrak etki altına alacak, nükleer savaştan sağ çıkabilenler, işkenceli bir ölüme mahkum olacaklardır.

Gerek ABD'de gerek Sovyetler Birliği'nde, ya da karışmışsa Çin Halk Cumhuriyeti'nde, gerekse de Avrupa'da, karşı bir tarafın nükleer başlıklı füzelerinin hedef aldığı noktalardan yeterince uzaktaki ve nisbeten gayri meskun yörelerdeki insanlar, ve tabii öteki canlılar, nükleer bir savaştan, nükleer topların patladığı noktalara uzaklıkları ne kadar fazlaysa, o nisbette daha az etkilenmek ve sağ çıkabilmek imkanına sahip olabileceklerdir.

Topyekün bir nükleer savaşta, karşı tarafın, tüm şarjörlerini boşaltması durumunda, bu taraf insanların yüzde altmış kadarı mutlak ölecek, yahut ölmekten beter olacak... Yüzde yirmi kadarı ağır olmayabilecek bir etkilenmeyle tehlikeyi yalnızca o sıralık savuşturmuş olacak, geri kalanlar ise yine yalnızca o sıralık, nükleer etkiden nasiplerini pek almaksızın kurtulmuş olabileceklerdir.

Nükleer etkiyle dünyayı çepeçevre saracak ölümcül bulutun açacağı döneme gerek Batı'da, gerekse Doğu'da «nükleer kış» denilmektedir. Nükleer kışın ne kadar sürüp, bunu izleyecek «ilk baharın» ne zaman doğacağı da bilinmemektedir. Böylesi muhtemel bir yazgıya terk olunacaklar içerisinde en talihsiz sayılabilecek bir kesim, bombaların

patladığını bile algılayamayacak kadar onlardan uzakta bulunan insanlar olacaktır. Bunların içerisinde şimdilik Afrika, Güney Amerika, Avustralya, Grönland, bir çok güzelim Atlantik ve Pasifik adası ile kutup bölgelerinde yaşayan insanlar, bulunabilecektir. Bu insanlar, o akşam güneşin battığını görecekler, ama bir daha onun doğuşuna, muhtemelen hiç tanık olamadan karanlıklar içerisinde ölüme boğulacaklardır.

Kabusun ayrıntısını tahmin etmek çok güç, hatta bugünkü bilimsel aygıtlar itibarıyla imkansızdır. Ama kaba hatlarıyla nelerin olabileceğine dair çalışmalar çeşitli bilim kuruluşlarında, hatta askeri merkezlerde yapılmaktadır. Böyle bir durumda ne olacağına dair öngörüler iki temel olayı çalışma bazı olarak gözetmektedir.

Bunlardan birincisi radyasyon etkisidir. Nükleer bir savaş uzantısında ortaya çıkacak ve kısaca «akıl almaz» nitelemesiyle anmakla yetineceğimiz radyasyon, yani ölümcül ışınlara kaynaklık eden zerreler, meteorolojik koşullarla dünyanın hemen her tarafına bir iki haftalık sürelerle yayılabilecekler, ve savaştan haberi olmayacak kadar uzakta olanları dahi ölümcül ışın yağmuruna tutabileceklerdir. Bu konuda bizim sinemalarımızda da gösterilen bir-iki film belki anımsanabilecektir.

Sözünü ettiğimiz ikinci olay (demin de değinilen) nükleer kış olayıdır. Topyekün bir nükleer savaş sürecinde doğu ve batı blokları karşılıklı olarak üzerlerine, eğer tüm nükleer şarjörlerini boşaltırsa oralandaki insanların, çoğunluğu hemen telef olacaklardır. Bombaların patladığı yerlere bir-ikiyüz kilometre mesafede bulunanlar yavaş yavaş kırılmaya başlayacaklar, iyice uzakta, kırsal yörelerde oturanlarla başka kıtalarda bulunanlar ise yavaş yavaş, bir yandan radyasyon, bir yandan da dünyayı saracak ölümcül bulutun ve soğuğun etkisiyle karanlıklara gömülmeye gireceklerdir.

Felaketin niteliğini tahminle, niceliğini kestirmek arasında önemli sayabileceğimiz bir fark vardır. Tam öyle mi olur, yoksa böyle mi olur bu konuda bir kehanette bulunmak takdir edilir ki, kolay değildir. Bununla beraber anlatılanlar; nükleer bir savaş sonrası senaryolar üzerinde çalışan uzmanların çizdikleri tablonun kesitleridir.

Kovboy Filmlerindeki Gibi...

Hepimiz hayli aşinayızdır, kovboy filmlerinde iyi adam, yahut kötü adam tabancasını kafası kızıp çekti mi, silahındaki altı mermiyi birden karşısındakinin üstüne boşaltır. «Şarjör», «yükük» demek; yani tabanca cephanesinin yüklü bulunduğu yer. Altı patların şarjöründe beş mermi var, Sovyetler Birliği ile ABD'nin, ya da başka ülkelerin nükleer şarjörleri derken, onların nükleer silah depolarında saklı, ve tabir caizse «nükleer mermileri» kasdettik.

Gerek ABD, gerekse SSCB'nin onarbin tane nükleer başlıklı füzesi bulunduğu tahmin edilmekte. Söz konusu füzelerden iki yüzünün herhangi bir tarafı topyekün imha için yeterli olduğu düşünülürse, mevcut nükleer tehlikenin boyutlarının ne kadar korkunç olduğu anlaşılabilir.

Bir nükleer senaryoya göre, nükleer bir savaşta herhangi bir taraf silolarındaki tüm nükleer başlıklı füzeleri uç bir tavır olarak karşı tarafın üzerine boca edebilecektir. İşte bu nedenle nükleer şarjörlerin tümünden boşaltılması gibi bir deyim, biraz da alışkın olduğumuz kovboy filmlerinin çizdiği resimlerden esinlenerek kullanabilmekteyiz.

Nükleer bir savaşın gerçekten de, kovboy filmlerini andıran bir yanı olduğu söylenebilir. Çünkü hangi teknik ve bilgisel düzeye gelmiş olursa olsun insanoğlunun hemcinsleriyle kapışması, galiba hep aynı duyguların dürtüsüyle oluyor. Nükleer bir çağda bile kızdık mı, yazık ki kovboy filminde tabanca

çekmekten farksızcasına, nükleer tabanca-mıza, asılabilecek gibi görünüyoruz. Sanırız ilginçtir, yontma taş devrinde iki düşman, birbirlerine hangi oyunlarla hangi pusuları kurmakta iseler, nükleer çağda da, nerdeyse tıpatıp aynı oyunlarla aynı pusuları kuruyorlar!

Kovboy filminde iyi adam zor durumda, tabancasında tek kurşunu kalmış, kayanın dibinde sıkışmış, tehlikeyi nasıl savuşturacağını düşünüyor. Kötü adamın tabancası dolu. Kötü adam avantajlı durumunda kurbanını saf dışı bırakacağı anı kolluyor. Kahramanımız bu sırada bir sopa ediniyor, şapkasını sopanın ucuna takıyor, şapkayı kayanın üstünden düşmanına usulca gösteriyor. Bunun üzerine kötü adam beklediği anın geldiğinden kuşkusuz tüm şarjörünü şapkaya boşaltıyor ve cephanesiz kalıyor. Kahramanımız bunun üzerine korunduğu yerden çıkıp kötüyü tek bir kurşunla ve rahat rahat yere seriyor. Ne alakası var, denilecektir!

Karşılıklı İmha Dengesi ve Lazer Topları

Nükleer bir savaş sırasında çok yeni geliştirilen bir kavrama göre, söz geliş SSCB'den yola çıkacak, nükleer başlıklı füzeleri anında görüp bunlara karşı tahrip ateşi açacak «uzay konumlu lazer topları» bulunacaktır.

Diyelim ki bir cinnet halinde, ya da bilinçli olarak taraflardan biri, öteki taraf üzerine nükleer şarjörünü boşaltmaya girişti. Böyle bir durumda karşı taraf hemen nerdeyse topyekün imha olacaktır. Bununla beraber o tarafın elinin altında hala daha savaş başlatan tarafı topyekün imhaya götürececek nükleer başlıklı füzelerle bunları harekete geçirecek komuta sistemi hazır ve sağlam olarak bulunuyor olacaktır. Yani imha olan taraf öç almak babında karşı tarafı imha edebilecektir. Dünyamız da tabii büyük bir ölçekte, öylelikle berhava olacaktır. Başka

bir deyişle, süperler işte böylesi bir denge üzerinde bulunmakta ve bunlardan biri, karşı tarafı imha etse dahi, onun da kendini hala daha imha edebileceği bilincinin caydırıcılığıyla nükleer şarjörleri boşaltacak düğmelerden uzakta durmaktadırlar.

Bu dengenin adına «karşılıklı imha emniyeti» denilmektedir.

Churchill'in bir sözünü anmalıyız: «Güvenlik terörün kanlı canlı gürbüz çocuğudur, var olmak ise yok olmanın ikiz kardeşi». Kısaca, taraflar işte bu tür dengeyle kendilerini yeterince güven içerisinde bulmamakta, bir yandan silahsızlanma görüşmelerini sürdürürlerken, bir yandan da karşı tarafın hücumunu etkisiz kılacak önlemler üzerinde kafa yormaktadırlar.

Uzak konumlu lazer toplarına gelelim... Böylesine gelişkin bir tırmanmada dahi, hala daha kovboy filmlerindeki, hatta muhtemelen yontma taş devrindeki ve daha öncelerdeki oyunlarla hünerlerin, geçerliliklerini sürdürdüğü izlenmektedir.

Diyelim ki SSCB'nin muhtemel bir nükleer saldırısını anında haber alacak ve bunları hemen anında, daha yuvalarından çıkmaktalarken imha edebilecek lazer toplarını, dünyamızın çevresine uyduların sırtında olarak yerleştirdik. İşte bir kovboy filmi senaryosu bu noktada gündeme geliyor.

Yoğun teknik ve bilimsel beyin jimnasitiği sahneye çıkıyor, ve deniliyor ki, «ya düşman ilkin dışarıya içi boş yani nükleer başlıksız füzeler salar da, lazer toplarının cephanesini yiyip yutar, ondan sonra da boş bulacağı sahaya rahat rahat, asıl nükleer başlıklı füzeleriyle çıkarsa, ne olur». Yani, saldırıyı başlatan taraf böyle bir durumda, gökteki lazer toplarına kovboy filminde sopa ucuna takılan şapka gibi gösterilecek, onların etkinliği de bu suretle saf dışı bırakılabilecek. Bu noktada tabii silahlanma tırmanması gitgide daha çok şiddetlenmektedir. Ama kovboy-vari oyun, hüner atlatma-

ca, her neyse, tavırların her birinin özünde galiba aynen kalmaktadır.

Burada bir tasarıdan söz edilmekte olduğuna dikkat ediliyordur. Söz konusu tasarı başkan Reagan'ın 1983 Martı'ndaki bir talimatıyla gündeme girmiştir. ABD'de, sanırız SSCB'de de lazer topları ve «nükleer saldırı savar sistemler» üzerinde çok geniş çaplı araştırmalar sürdürülmektedir. ABD'de bu alanda şimdiye kadar beş milyar doları bulan bir harcama yapılmıştır. Bundan sonraki beş yılda yapılacak harcamanın yirmi milyar doları tutacağı açıklanmaktadır. Bu arada onbeş milyar doların, Türkiyemiz bütçesi mertebesinde olduğu anımsanabilir.

Nükleer SaldırıSavar Sistemine Sahip Ülkenin Savaş Sonrası Kazancı Acaba Ne Olur?

Hal-i hazırdaki dünya dengesinin, ne kadar tüyler ürpertici olursa olsun, karşılıklı terörle bunun yarattığı caydırıcılık üzerine oturduğunu belirtmiştik. Buradaki terör ya da korku, karşı tarafı imha eden tarafın hala daha maruz kalabileceği karşı bir «intikam saldırısıyla» topyekün imha olmaktan doğan korkusunu işaret ediyor.

Nükleer saldırı savar sistemini kuran taraf, karşı tarafın nükleer bir saldırısı sürecinde ölenlerin öcünü almak değil, yaşayanlarının hayatlarını kurtarmak imkanına sahip olmayı amaçlıyor. Esasen Başkan Reagan'ın, ilgili talimatı verirken, ortaya getirdiği ana tema olmakta bu. Bununla beraber olayda çok ilginç denklemler bulunabiliyor. Reagan'ın açıklamasına karşı SSCB'nin tutumu, mesela çok ilginç. SSCB, söz konusu yaklaşımıyla Reagan'ın gerçekte savunmayı değil, saldırıyı esas amaç olarak gözettiğini ilan ediyor. SSCB'ye göre, nükleer saldırı savar sisteme sahip olursa ABD, nükleer bir savaşı başlatma, demin andığımız korkusunu artık yaşamayacak; imha olan

karşı tarafın öc alma muhtemel saldırısını, nükleer saldırı savar sistemiyle tasfiye ederek, nükleer bir savaşın saldırganı ve galibi olarak kalabilecektir.

Reagan'ın, ya da çevresindekilerin böylesi bir senaryoyu akıllarına getirip getirmediklerini bilemeyiz ama, SSCB iddialarının, olayın doğası içerisinde, izlensin ya da izlenmesin, gizli bir denklem olarak yer aldığı yadsınamaz.

Bildiğimiz kadarıyla Sovyetler'in nükleer saldırı savar sistemler üzerine çalışmaları ta 1960'lar'da başlamıştır. Batı'daki yaygın kanaat, SSCB'nin bu konuda bilhassa lazer topları alanında bir hayli mesafe katetmiş olduğu yolunda bulunuyor. Hatta Sovyetler daha 1960'ların içerisindeyken, bir kanaate göre, Moskova'yı nükleer saldırı savar bir kalkan altına almış bulunmaktalar. Kalkan deyince tabii, Moskova üzerine çekilen demir bir örtüyü kasetmediğimiz anlaşılıyordur. Burada söz konusu olan Moskova çevresinde, oraya müteveccihen gelmekte olacak nükleer başlıklı füzeleri imha etme kabiliyetinde bulunan füze inlerinin bulunduğu.

Başka bir deyişle, Sovyetler nükleer saldırı savar kavramı üzerinde, epey zamandır durmaktadırlar. Ve ilginçtir, SSCB'nin, Reagan'ın açıklaması üzerine ortaya koyduğu rahatsızlığı, Amerikalılar daha 1960'lar içinde bulunmaktayken Moskova'nın nükleer saldırı savar bir zırh altına alınmak istenmesiyle birlikte yaşamaya koyulmuşlardır. Çünkü SSCB'nin, şimdi ABD'ye yönelttiği suçlamanın içerdiği avantaj, o kez öylelikle Sovyetler'in uhdesinde olarak oluşuyor bulunmaktaydı. Ve müzakere üzerine müzakere, Amerikalılar, anlatılan felsefe doğrultusunda Sovyetler'in nükleer saldırı savar sistemlerini Moskova üzerine inhisar ettirebilmişler, aksi bir davranışın silahlanma tırmanışını hızlandıracağı görüşünü başta Gromiko, Sovyetler Birliği yetkililerine, o sıradaki

ABD Savunma Bakanı MacNamara'nın ustalığıyla anlatabilmişlerdir. Bu tartışma dolaısıyla yeni de değildir.

Nükleer Saldırı Savar Sistemi Edinme Çabası, Acaba Silahlanma Yarışına Yeni Bir Boyut Getiriyor, Diyebilir miyiz?

Sanırız öyle. Böyle bir boyutun anlaşılan iki yönü bulunmakta. Başta Başkan Reagan olmak üzere Amerikan hükümeti çevreleri nükleer saldırı savar sistemin geliştirilmesiyle, ABD, bunun da uzantısında dünya güvenliğinin artacağı hatta nükleer başlıklı füzelerle, bağıl karşılıklı imha güvenliği dengesinin tarihe karışacağı görüşünü öngörmekteler.

Böyle ise, nükleer bir saldırı mutlu bir gelişmeyle, tarihe karışacaktır denilemez mi?

Evet ama, burada anlatmaya çalıştığımız, ABD hükümet çevrelerinin, nükleer saldırı savar sistemi savunmalarına ilişkin görüşleridir. Birazdan değineceğiz, ABD'de böylesi bir yaklaşıma karşı çok ciddi ölçeklere varan tepkiler de oluşmaktadır.

Başkan Reagan 1983 Mart'ındaki nükleer saldırı savar sistemlerin kurulmasına ilişkin verdiği talimatı açıklarken, tarihten ilginç bir örnek alıyordu. 1300'lerde Avrupa'da, bilhassa Fransa'da zırhlı süvariler güç kazanıyor. Yalnız şövalye değil, at da zırhlaniyor. Böylelikle, biniciyle atı yara almaz ve çok etkin vurucu bir kuvvet oluşturuyor. İngilizler, Fransız zırhlı süvarileriyle bir türlü başedemiyorlarmış. Ta ki, bir İngiliz'in aklına bu süvarileri azman bir yay ve ok tertibatı ile imha etme fikri gelinceye kadar...

1326'da İngilizler'le Fransızlar Paris yakınlarındaki Crecy'de kapışıyorlar. İngilizler sözü edilen cinsten bir kaç metre çaplı kocaman yayları çatışmanın yeralacağı alanın kritik noktalarına yerleştirmişler. Sopa gibi oklar, fırlatılmaya hazır. Savaş başlıyor. İngilizler keşfettikleri yay ve ok tertibatıyla

Fransız süvarilerinin zırhlarını delip delip, onları telef ediyorlar. Sonuçta İngilizler ikiyüz kayıp veriyorlar. Fransızlar ise onbeş bin, bundan sonra da zırhlı süvari tarihe karışıyor. Avrupalı sakinler, bilhassa kalelerinin duvarlarının ardında, güvenli bir şekilde yaşamaya geçebiliyorlar. Öylelikle oluşan dengeyi ancak topun icadı bozabiliyor.

Nükleer saldırganlık da işte, zırhlı süvariler gibi tarihe karışacaktır, diyor, Başkan Reagan.

Bu görüşü mantık yapısı itibarıyla eleştirebiliriz. Nedir ki, nükleer saldırı savar sistemin Reagan'ın ileriye sürdüğü mantık bazında olsun, ya da olmasın dünya barışı için bir güvence oluşturup oluşturmayacağına inanmak başka birşeydir.

Zırh, azman yayı; azman yay topu doğurduğuna göre, nükleer saldırı savar sistem de karşı ve daha etkin bir sistemi yaratabilecektir.

Silahlanma Yarışı

Az önce andığımız ABD bilim çevrelerinin önemli bir kesiminde hakim görüş de bu. Konu dolayında ister istemez silahlanma yarışının tarihiyle, bunun özellikleri çağırıyor. Nitekim atom bombasının Sovyetler Birliği tarafından da keşfedilip dünyanın, daha 1949'lar içinde bulunmaktayken iki süper arasındaki bir denge tablosunu yansıttasından sonra ABD; rakibinden bir adım daha öne çıkmak üzere, başta Oppenheimer olmak üzere, atom bombasını yapanların şiddetli muhalefetlerine karşın, hidrojen bombasının yapımını kararlaştırmış, ve bu bombayı üç yıl gibi çok kısa bir zamanda gerçekleştirmişti. O arada belirtelim, hidrojen bombası aynı ağırlıktaki atom bombasından bin kat daha güçlüdür.

Sovyetler aleyhine bozulan denge Sovyetler'i de bu bombayı yapmaya itmiş; Sovyetler, hidrojen bombasını ABD'den tam iki

yıl sonra yetiştirebilmişlerdir. Bundan sonra silahlanma tırmanışının; hangi dev adımlarla ilerlediği, sonuçta da blokları yönetenleri dahi zürriyetlerinin devamı açısından, hangi kabuslara getirip silahsızlanma görüşmelerine ittiği bilinmektedir.

Önce kısa menzilli nükleer füzeler geliştirilmiştir. Bunlar bin kilometre kadar mesafeden düşmanı dövme yeteneğine sahip bulunuyorlardı. Füze tekniği ilerledikçe, kademe kademe, kıtalar arası balistik füzeler aşamasına kadar gelindi. Denizaltılardan, keza sürekli devriye gezen uçaklardan atılacak füzeler geliştirildi. Bunlara karşı her iki taraf da, yerde konumlanmış füze savar sistemleri geliştirdi. Bu noktada belki anımsatmalıyız, bir kez daha gördüğümüz gibi nükleer saldırı savar sistem kavramsal olarak pek yeni sayılmayacaktır. Taraflar, nükleer füze savarları geliştirince bu kez çok ilginç bir gelişme meydana geldi. Adına kısaca «saçma» diyebileceğimiz bir sistemden söz etmek isteriz. İsterseniz «saçma-serpme» sistemi de diyebiliriz, bu sistemin adına. Düşman füze savar sistemleri hazır bulundurduğuna göre, siz ister istemez bir yandan herhangi bir topyekün saldırı öncesi, ya da sırasında öncelikle bu sistemleri imhaya yöneliyorsunuz. Bir yandan da, onları imha eylemini eğer ıskalıyorsanız, o vakit onları, etkisiz kılabilmek için «şaşırtıcı» bir eylem öngörüyorsunuz. Öyle bir balistik füze yapıyorsunuz ki, düşman semalarına girmesiyle beraber oradaki nükleer başlıklar saçılıp serpiliveriyor; düşman füze savarları bunlardan ancak bir ikisini kovalayabiliyor, vurabiliyor. Ötekileri ise, işlerini rahat rahat bitirmeye koyulabiliyorlar.

Hal-i hazırdaki en gelişkin balistik füzeler, on adet nükleer başlık taşıyor. Bu durumda tabii düşman da boş durmuyor, nükleer başlık kaçsa saçılırsa serpilsin, başlıkların tümünü birden imha edebilecek tertibatlar düşünüyor.

Günümüz aşamasına kadarki silahlanma yarışını, kabaca gözden geçirdik. Tabii, füze atar denizaltılarla devriye uçaklarının yerlerinin belli edilmesine ve bunların avlanmasına, bazı aygıtların, karşı tarafından yakalanıp, onun, kendi unsurlarına zarar vermeden imha edilmesine dönük çalışmalar cabası...

Lazer Topları, Tarafların Güvenliğinin ve Dünya Barışının Sağlanması Açısından Acaba Yeterli Olacak mı?

Keşke olabilse. Ama deminden beri anlattığımız ve adına kısaca aksiyon - reaksiyon diyebileceğimiz ilke çerçevesinde meydana gelen tırmanma tüm insanlığın mutluluğuna ve kazasız belasız devamına dönük olarak tutacağımız dileğin, olsa olsa safiyaneye bir çerçeveye kısıp kalacağını çağırıştırmaktadır. Nükleer saldırı savar sistemden murat, her ne kadar karşı tarafın, ola ki cinnetini, keza insanlığın tükenişine yönelen bir tehdidi, bilgece savmak olarak ortaya getirilmek isteniyor ise de, yine de böylesi bir yaklaşımdan «saldırı», buna da bağlı yeni bir tırmanmaya gebe kalınlığa dönük bir anlam çıkartanların görüşlerine dikkat sarfetmek gerekecektir.

Nitekim Başkan Reagan'ın sözlerine karşı SSCB'nin verdiği cevabı az önce nakletmiştik. Kaldı ki Sovyetler Birliği bu alandaki çalışmalara, muhtemelen ABD'dekilerden de önce başlamıştır. Fazla olarak silahlanma yarışının başı diyebileceğimiz 1950'lerin ilk yıllarında, nasıl ki Sovyetler ABD'nin atom bombasıyla hidrojen bombasını gerçekleştirmelerine katışı aynı başarılarla cevap vermekte sabırsızlanmışlarsa, bugün de lazer topları, ya da benzer silahların gerçekleştirilmesi konusunda dünya - ahret düşmanlarından geri duramayacaklardır. Aynı

şey tabii ki ters bir durum zuhurunda ABD için de varittir.

Bir varsayım olarak, diyelim ki Sovyetler, lazer topları, ya da benzer silahları, bu sefer söz konusu alandaki bir Amerikan başarısına hemen yetişebilecek kadar hızlı gerçekleştiremeyeceklerdir. Yalnız o zaman yapacakları, daha çok nükleer başlıklı füze imal ederek ABD nükleer saldırı savar sistemini delme noktasına gelmeye çalışmaktan ibaret olacaktır. Ve bu noktada, ilginçtir ki Reagan'ın örneğindeki zırhlı süvariler bu kez ABD nükleer saldırı savar sistemi olmaktadır. Yani siz zırhlıdıkça karşı taraf rekabete, ya da düşmanlığa paydos dememişse, öyle ya da böyle zırhınızı delmek için elinden geleni ardına koymayacaktır.

Tarih örneğimize dönersek nitekim zırhlı süvariler tarihe karışmıştır ama, yerlerine çok daha etkili bir silah olan top gelmiştir. Paralel bir gelişme ABD'de Sovyetler Birliği saflarında sanıldandan çok daha gelişkin bir nükleer saldırı savar sistem çalışmasının bulunduğu yolundaki endişeden kaynaklanan gelişme olmaktadır. Gerçekten de Pentagon, Sovyetler Birliği'nde böylesi bir aşama şimdiden kaydedilmiş olsun ya da olmasın, bu kez orada meydana getirilecek gelişkin bir nükleer saldırı savar sistemin vücut bulması halinde bunun nasıl delinebileceğine dair fikirleri, yer yer de telaşla düşünmeye koyulmuştur bile.

Nükleer saldırı savar sistemin silahlanma yarışına yeni bir boyut getirdiği vurgulanmıştı ya... O boyutun bir yönü dünya barışının öylelikle güvence altına alınabileceğine dair sav ise; öteki bir yönü de korkudur ki hiç beklenmeyebileceği haide, söz konusu girişimin gerçekte, bundan önceki silahlanma tırmanışı aşamalarından hiç de farklı bir nitelik taşımaması ve olsa olsa karşılıklı imha güvenliği üstüne oturan süperler dengisini, bugünkünden de daha hassas bir noktaya getireceği öngörüsü olmaktadır.

O Halde Bundan Sonra Neler Olabilir?

Silahsızlanma görüşmeleri 1972'den beri sürüyor. O arada ilginç bulunabilecektir, 1972-73 Stratejik Silahların Sınırlanması Anlaşmaları, o zaman nisbeten ilkel bir düzeyde olsa dahi, nükleer saldırı savar sistem kuvvetinin her iki taraf açısından da sınırlandırılması hükmünü getiriyor. Dolayısıyla, böylesi bir kavramın daha o zaman, başıboş bırakılması halinde, silahlanma yarışını tırmandıracağı, taraflarca, zımnen kabul ediliyor. Sorumuzun cevabı bütün dünyalılarla onların can vereceği, gelecekteki bütün dünyalıları ilgilendirmektedir. Aklın yolu, ivedilikle silahsızlanmayı gösteriyor, ama bildiğimiz gibi olayların gidişatına hükmeden, her zaman aklın yolu olmuyor.

★ ★

Yazımızla ilgisi olmamakla beraber, edinilmek istenilen nükleer santrallerin halk arasında nükleer silahlarla (artık az da olsa) özdeşlenmesi meselesine değinmek isteriz:

Nükleer santrallerle, nükleer silahlar arasında paralellik kurmak, biraz da mizahi bir anlatımla evimizde yanan sobanın borusuyla, roketatar arasında, malzeme aynılığı yüzünden paralellik kurmaya benziyor.

Yani nükleer santralla, nükleer silah tamamen alakasızdır.

Nükleer Silahlarla Yapılacağını Varsayabileceğimiz Bir Çatışma Acaba Ne Kadar Sürer?

Nükleer başlıklı füzeler doğudan batıya, ya da batıdan doğuya doğru ateşlenince önce atmosfer üstüne kadar yükseliyorlar, son-

ra yer çekiminin etkisiyle kıtalar arası hedeflerine doğru alçalıp atmosfere giriyorlar, hedeflerini vuruyorlar.

Yükseliş ve alçalış işlemlerinin her biri yaklaşık olarak sekizer dakika süreceğine göre, füzelerin mağaralarından çıkıp okyanus aşırı karşı tarafa vasil olmaları yirmi dakikalık bir iş. Tabii, Avrupa'dan Sovyetler Birliği'ne, yahut Küba'dan Amerika'ya ya da devriye denizaltılarla uçaklardan düşmana atılacak füzeler daha da kısa bir zamanda hedefe ulaşabilecekleri. Kısaca nükleer bir savaş, siz yazımızı okumaya başlamadan çıkardı, dünya çoktan berhava olmuştu!..

Böylesi Bir Savaş Yanlışlıkla, Kazaen Çıkabilir mi?

Bütün insanlık diler, ya da dilemelidir ki böylesi bir savaş, ne kazaen ne de sahiden çıkar. Yazık ki belirtilmek gerekir, yalnız dünya sessiz sakinlerinin değil, aynı zamanda karar mercilerinin kabusları, ister Washington'da olsun, isterse de Kremlin'de, nükleer bir savaşın yanlışlıkla çıkabileceği olasılığıdır. Bu konuda yapılmış filmler vardır. Bunlardan birinde Sovyet füzeleri yanlışlıkla ateşleniyor, ABD durumu haber alıyor, ABD Başkanı karşı saldırı emrini verdi verecek. Kremlin'den bir telefon geliyor. «Sayın Başkan», diyor Sovyet lideri, «füzelerimiz yanlışlıkla üzerinize geliyor, Allah sizi ve insanlığı korusun». Başkan'ın çevresindekiler bunun saldırgan Sovyetler'in bir oyunu olduğunu, ona telkin etmeye çalışıyorlar ve Başkan'ın karşı saldırı emrini vermesi gerektiğini savunuyorlar. Başkan danışmanlarına değil, Sovyet liderine inanıyor, yokolmayı kabul ediyor ama dünya nüfusunun karşı bloktaki yarısıyla insanlığı imhaya kıyamıyor.

İşte böyle...

Geleneksel İktisat Cepesinde Neler Oluyor? (VII): Açıklar Neye Yol Açar?

Dizinin bu yedinci bölümünü («What Deficits Do») The Economist'in 3.11.1984 tarihli sayısından Nail Satlıgan çevirdi.

Ekonominin basit modellerinde önemli bir boşluk vardır. Bu modeller, hükümetin bütçe açıklarının, özel kesimce tutulan yeni mali varlıklar yarattığını göz ardı ederler.

Hükümet politikasının ekonomide oynadığı rol, daha önceki dosyalarda irdelenmişti. Bunlarda politika yapıcılarının, devlet bütçesine ne olduğuna aldırmadan kamu harcamalarını artırmakta ya da vergileri düşürmekte serbest oldukları varsayılıyordu. Maliye bakanlarının işi bu denli basit değildir.

Kamu harcamalarının arttığı bir durumu ele alalım. Hükümet daha önce geliri ile giderini —bütçesini dengeleyerek— birbirine uydurmuşsa, harcamalardaki artış bütçe açığı yaratır. Bu açığın ya para arzını artırarak («para basmak») ya da devlet tahvili satarak (ödünç almak) finanse edilmesi gerekir.

Hükümetin, açığını finanse etmek zorunda olması, daha önceki dosyalarda geliştirilen modelin arz cephesini doğrudan doğruya etkilemez. Buna karşılık açığın göz önünde tutulması, modelin talep cephesini önemli değişikliklere uğratar. Son zamanlardaki teoriler, bunun nasıl olduğunu göstermek için IS-LM çerçevesini genişletmişlerdir.

Şekil 1'de ekonominin talep cephesi, başlangıçta dengededir; faiz hadleri R_1 , talep edilen çıktı ise Y_1 düzeyindedir. Bu noktada bütçe açığının sıfır olduğunu varsayalım. Şimdi hükümet kamu harcamalarını artıracak olursa, IS eğrisi IS_1 'den IS_2 'ye kayar, talep edilen çıktı ise Y_2 'ye yükselir. Ama kamu harcamalarının artması demek, hükümetin bütçe açığı vermesi demektir. Hükümetin bu açığı para yaratarak finanse etmesi durumunda LM eğrisi LM_1 'den LM_2 'ye kayarak talebi daha da artırır.

Bütçe açığı sürdüğü ve hükümet bu bütçe açığını para basarak finanse etmeyi yeğlediği sürece, LM eğrisi sağa doğru kayma-

ya devam eder. Ne var ki bu süreci giderek yavaşlatan ve ekonomiyi yeni bir dengeye oturtan iki etken vardır.

● Talepteki artış, fiyatları yükseltir, para arzının reel değerini düşürür, böylelikle de LM eğrisinin sağa kayışını frenler. Bu dizinin dördüncü dosyasında —derneşik talep eğrisinin derneşik arz eğrisinin yukarısına doğru kaydığı— bu enflasyoncu süreci ayrıntılarıyla anlatmıştık. Keynes'ci bir derneşik arz eğrisi söz konusu olduğunda, talep artışının, hem çıktıyı hem de fiyatları yükselttiğini hatırlayalım. Klasik örnekte ise sadece fiyatlar yükseliyordu.

● Ek talep ek çıktı yaratırsa, çıktıda ki bu artış, vergi hâsılatını artırarak bütçe açığını azaltır. LM eğrisi kaydıka, bütçe açığı daralır; en sonunda, fiyatlar yükselme se bile, ekonomi, bütçe açığının sıfıra düşürüldüğü yeni bir çıktı düzeyine ulaşır. Bundan böyle para arzının artması gerekmez; ekonomi dengesine yeniden kavuşmuştur.

Bir yoruma göre basit IS-LM modeli, hükümetin, para basarak değil, tahvil satarak açığını kapadığını örtük olarak varsaymaktadır. İşte bundan dolayı IS eğrisi sağa kaydığına faiz hadleri yükselir —kişileri daha çok tahvil tutmaya özendiren, faiz hadlerinin yükselmesidir. Ne var ki öykü böyle bitemez, çünkü kişiler tahvil satın alıyorsa servetlerini artırıyorlar demektir. Mali varlıklar stoku büyümektedir; dolayısıyla ekonominin dengede bulunması olanaksızdır.

Devlet tahvilleri stokundaki bu büyüme nasıl bir etki doğurur? Özel kesim kendisini daha zengin hissederse, mala daha çok harcama yapabilir. Bu nedenle tehville finanse edilen bir bütçe açığı, IS eğrisini basit modelde önerilenden daha sağa kaydırarak talepte daha büyük bir artışa yol açar.

Maliye politikasından kaynaklanan ek bir canlılığın söz konusu olduğunun, tahvil fi-

nansmanının kişileri zenginleştirdiği gerekçesiyle ileri sürülmesi, ilk bakışta çift sayma gibi görünebilir. Kişiler, kamu harcamalarının karşılığını ödesin diye paralarını hükümete ödünç vermişlerdir. Aynı parayı bir de kendileri nasıl harcayabilirler ki?

Hükümetin gelirinin de, mal ve hizmetlere karşı talebinin de olmadığı (uluslararası ticaretin hâlâ bulunmadığı) bir ekonomiyi gözümüzde canlandıralım; özel kesimin geliri 100 000 TL olsun. Özel kesim, bunun 70 000 TL'sini kendi çıktısına harcıyor, 30 000 TL'sini de tasarruf ediyor —yani yatırım mallarına harcıyor— olsun. Ardından hükümet 10 000 TL harcamaya karar versin ve bu harcamayı finanse etmek için özel kesimden ödünç alsın.

Devlet harcaması dosdoğru özel kesimi besleyerek bu kesimin gelirini 110 000 TL'ye çıkarır. Özel kesimin, gelirinin tasarrufa ayırdığı bölümü oransal olarak muhtemelen aynı kalır — 33 000 TL; bunun da 10 000 TL'si yeni devlet tahvillerine harcanır. Kalanı, 23 000 TL, yatırım mallarına harcanır. Bu büyüklük, eskisinden küçüktür; çünkü hükümet, tahvillerini halkın gözünde çekici kılmak için faiz hadlerini yükseltmek zorunda kalmış, özel yatırımlarda bir miktar azalmaya yol açmıştır.

Bir sonraki dönemde devlet harcamalarının sıfıra indiğini düşünelim. Bu durumda tüketime ne olur? Servet etkileri teorisine göre, özel kesimin elinde şimdi 10 000 TL'lik devlet tahvili biçiminde bir miktar mali varlık bulunduğu için tüketim artar. Tüketiciler kendilerini daha zengin hissettiklerinden, bundan böyle gelirlerinin, diyelim ki, % 71'ini tüketime, yalnızca % 29'unu da yatırım mallarına harcayacaklardır. Tüketim eğrisindeki bu artış, onların IS eğrisini sağa kaydırır.

Tahville finanse edilen bir açığın özel kesimi zenginleştirdiği teorisi, aritmetik olarak sağlam olabilir. Ama Şikago Üniversitesi

tesinden Profesör Robert Barro, teorinin iktisadi açıdan yanlış olduğunu öne sürmektedir. Barro, ilk kez on dokuzuncu yüzyıl İngiliz iktisatçısı David Ricardo tarafından ortaya atılan bir düşüncenin canlandırılmasına öncülük etmiş, bu yüzden kendisinin fikirlerine «yeni Ricardo'cu» yaftası yapıştırılmıştır.

Yeni klasik iktisat yaklaşımına büyük ölçüde uygun düşen Barro savı şöyledir. Hükümet, harcamalarını finanse etmek için tahvil sattığında, kişiler, hükümetin, aldığı ödücün faizlerini karşılamak (en sonunda da ödücü geri ödemek) zorunda kalacağını kavrarlar. Devlet gelirlerin tek güvenilir kaynağı vergiler olduğundan, ek borç, zamanı gelince daha yüksek vergi demektir. Özel kesim, tahvil alımlarına servet artışı değil, vergi artışının habercisi gözüyle bakar. Kişiler, o güne hazırlanmak için, devlet harcamaları ne kadar artmışsa, tüketimlerini de o kadar azaltıp tasarruflarını artırır.

Sonuç olarak tüketimde bir servet etkisi olmadığı gibi alışılmış çarpan süreci aracılığıyla talepte de bir genişleme olmaz. Tahvil satışlarıyla finanse edilen bir kamu harcamaları artışının etkisi, hükümetin, vergileri hemen artırarak ve bütçesini dengeli tutarak ek harcamalarını finanse etmesiyle tamı tamına aynıdır.

Açık para basarak finanse edilirse ne olur? Profesör Barro'ya göre benzer bir muhakeme geçerlidir. Sokaktaki rasyonel adam, para basmanın zamanla enflasyonu artıracığını kavrar. Bu ise, onun tuttuğu paranın reel değerini düşürecektir. Bu nedenle reel nakit ankeslerini korumak için daha çok tasarruf etmeye karar verir; böylece tüketimi, tersi olduğunda bulunacağı düzeyin derhal altına düşer.

Profesör Barro'nun katkısına dek bu yeni Ricardo'cu görüşlerin karşısına çıkarılan sav belliydi: Konulmayan bir vergiden sonraki en iyi şeyin ertelenmiş bir vergi ol-

duğu öne sürülmekteydi. Bugünün tüketicileri, bütçe açığının gelecek kuşakların ödeyeceği vergileri yükselteceğini bilirlerse, kendi tasarruflarını niçin artırırlar? Dolayısıyla bütçe açıkları, kısa dönemde çarpan etkileri yaratabilir ve Keynes'ci talep yönetimi etkili olabilir.

Öyle değil, der Profesör Barro. Hane halkları sonraki kuşakları düşünüyorlarsa, zaman ufukları fiilen sonsuzdur. Bütçe açığında bugünkü bir artış yüzünden çocuklarının gelecekte daha yüksek vergilerle yüz yüze geleceğini bilen ana babalar, çocuklarına daha büyük bir miras bırakmak için, tasarruf etmekte daha da aceleci davranırlar.

Bu teori, yeni klasik iktisada ilişkin tartışmanın büyük bölümü gibi, iktisatçıları ikiye ayırmış görünüyor: Teorinin besbelli doğru olduğunu düşünenler ile üzerinde konuşmaya değmeyecek kadar akıl almaz bulanlar. Eleştiricilerden biri, Yale Üniversitesinden Profesör James Tobin, söz konusu düşünceyi birkaç itirazını kaleme alacak dercede ciddiye almayı becerebilmiştir.

İşte bunların en önemlilerinden ikisi.

● Kimi hane halkları çocuksuz olduğu gibi bütün ana babalar da, çocuklarının büyüdükleri ve kendi gelirlerini kazanacakları zamanki vergi faturalarının ne olacağıyla ilgilenmezler. Bu gibiler, vergiler düşürülmüş ve hükümet bunun yerine borçlanmaya bel bağlamışsa, gelecek kuşakların sırtından bugün daha çok harcarlar.

● İnsanlar, sonsuza dek yaşasalardı bile, muhtemelen harcamalarını zaman için de öne almak isterlerdi. Yaşam düzeyleri, iktisadi büyümeyle birlikte yükselmektedir; çocukların çoğunun hali vakti, ana babalarınınkinden iyidir. Bugünün tüketicileri, başka türlü yapılması zor olacak bir şeyin, gelecek kuşaklardan hediye kabul etmenin bir yolu

olarak bütçe açıklarını hoş karşılayabilirler. Durum böyleyse, daha büyük bir bütçe açığı, tasarruf artışını kışkırtmaz ve toplam harcamalarda meydana getirdiği canlanma ödünlenmez.

Açıkların servet yaratıp yaratmadığına ilişkin tartışma hızından bir şey kaybetmemiştir. Gene de bir an için varsayalım ki (a) tahville finanse edilen bütçe açığı özel kesim servetini artırır ve (b) servet artışı IS eğrisini sağa kaydırır. Şekil 2'de başlangıçtaki mali canlanmanın IS eğrisini IS_1 'den IS_3 'ye kaydırışı, ardından servet etkisinin işe karışıp eğriyi IS_3 'e ya da daha öteye itişini gösterilmektedir.

Parayla finanse edilen bir açıktan kaynaklanan talep artışının önce yavaşlamasını, sonra da durmasını sağlayan etkenler, tahville finansman durumunda da aynı sonucu doğururlar:

● Talep artışı ekonominin bütününde talep fazlası demektir; bu ise, fiyatlar üzerinde yukarı doğru bir baskı yaratır. Yükselen fiyatlar, para arzının reel değerini düşürüp LM eğrisini sola kaydırır. Böylece IS eğrisinin sağa kayışının gelir üzerindeki etkisi, LM eğrisinin sola kayışıyla hiç değilse kısmen ödünlenmiş olur. Yükselen fiyatlar, tahvil finansmanının yarattığı servetin reel değerini azaltarak IS eğrisinin kayışını doğruya da yavaşlatır (kutuya bakınız).

● Çıktı artışı vergi hâsılatının artması demek olduğundan, IS eğrisi sağa kaydıkcı bütçe açığı küçülür. Böylece fiyatlarda bir artış olmadan da ekonomi, en sonunda açığın silindiği, ekonomideki mali varlık stoklarının artık değişmediği bir çıktı düzeyinde durulur. Şekil 2, IS eğrisinin önce Y_1 'den Y_2 'deki bir kısa dönem dengesine nasıl kaydığını, sonra da yükselen çıktı düzeyinin bütçe açığını sıfıra indirmeye yetecek kadar

vergi artışı sağladığının varsayıldığı Y_3 uzun dönem dengesine doğru nasıl yavaşça ilerlediğini göstermektedir.

Buraya kadar modelin istikrarı su götürmez. Kamu harcamalarında tahville finanse edilen bir artışın etkisi, basit teoride anlatılandan daha büyüktür; ama ekonomi, zamanı gelince gene de dengeye ulaşır.

Peki, LM eğrisinde servet etkileri varsa ne olur? Geleneksel para talebi teorileri, alışverişlerin finanse edilmesi için duyulan para ihtiyacını vurgularlar; bu teoriler, bir servet tutma aracı olarak paranın oynadığı role fazla ağırlık vermezler. Oysa en yeni teoriler, paranın, özel özgüllükleri bulunsada, ötekiler gibi bir mali varlık olduğunun altını çizerler. Şu halde kişiler, servetlerini artırdıkça, dengeli bir varlık portföyü tutmak için para taleplerini de artırıyorlar demektir.

Bu «portföy dengesi» yaklaşımı doğruysa, servet etkisi, LM eğrisini zaman içinde sola kaydıracaktır. Şekil 3, bu durumun, iktisadi modellerin kendi kendisini düzeltici oldukları sanılan özelliklerinin nasıl olup da bozabileceğini göstermektedir. Ek devlet tahvillerinden ötürü meydana gelen servet artışı nedeniyle bütçe açığının LM eğrisini sola kaydırışı, IS eğrisini sağa kaydırışına ağır basıyorsa, talep edilen çıktı, Y_2 'deki kısa dönem dengesinden Y_3 'teki yeni bir konuma düşer.

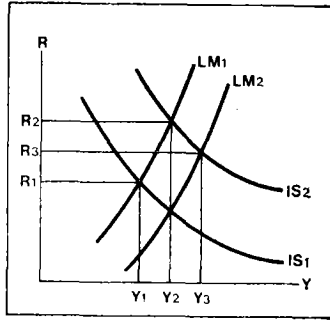
Bu daha düşük çıktı düzeyinde bütçe açığı, vergi hâsılatındaki daralma yüzünden Y_2 'dekinden büyüktür. IS ve LM eğrilerinin yeniden kayması, çıktının daha da daralması, açığın büyümesi gerekir — ve bu böyle sürer gider. Bu ayarlanma kalıbı, bütçe açığında sürekli bir büyümeye yol açar; ekonomi, mali varlıklar stokunun sabit olduğu bir dengeden gitgide uzaklaşır.

IS eğrisindeki servet etkilerine gelince, fiyatların değişmesi bu süreci frenleyebilir ya da tersine çevirebilir. Çıktı azaldıkça fi-

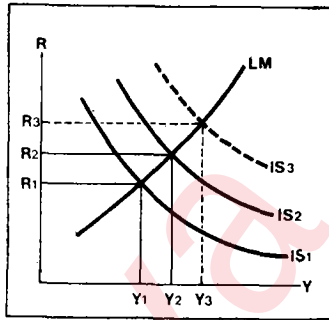
yatlar aşağı itilir. Bu durum, para arzının reel değerini artırır, şekil 3'teki LM eğrisini de tekrar sağa kaydırmaya çalışır. Bununla birlikte bu güçlerin net etkisinin, çıktının durmadan hızlanarak azalması biçiminde kendini duyurmasını önleyen bir güvence ilke olarak yoktur.

Ekonomiler, pratikte böylesine felaketli

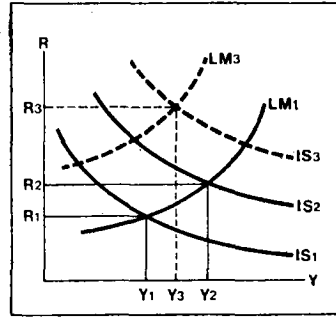
bir istikrarsızlık göstermezler. Ama önemli olan, istikrarın teoriden türetilmeyeceğinin bilinmesidir. Model de, dengenin yeniden kurulması çabasında oynak fiyatların can alıcı bir rol oynadığına ışık tutmaktadır. Çıktının azalması fiyatların aşağı itilmesini sağlamaya yetmezse, ekonominin istikrarsız olması olasılığı daha da artar.

Şekil 1

Şekil 2

Şekil 3

Ölçüler

Son yıllarda kamuoyunda iktisat siyaseti üzerine yapılan tartışmanın büyük bölümünün merkezî, bütçe açıklarının boyutları oldu: Başkan Reagan'ın maliye politikasını eleştirenlere bakılırsa fazla büyük, Mrs. Thatcher'ı eleştirenlere bakılırsa fazla küçüktür bütçe açıkları. Peki ama, «büyük» ve «küçük» ne demeye gelir? İktisatçılar, açığa ilişkin güncel rakamları iki yoldan uyarlamaya çalışırlar.

● **Çevrimsel uyarılama.** İktisadi dalgalanma süresince hükümetin politikalarını değiştirmedeği bir ekonomiyi göz önüne getirelim. Pratikte bu, gerilemeler sırasında büyük, **boom**'lar sırasında ise küçük bir açık (belki de bir fazla) anlamına gelir. İktisadi yavaşlama döneminde işsizliğin artışı, işsizlere karşı daha cömert olunması yolunda herhangi bir karar verilmiş olmasa da, kamu kesiminin toplumsal amaçlı harcamalarını artıracaktır. Vergiler azalacağından, kısımla gelirleri de otomatik olarak düşürecektir. Buna karşılık ekonomi hızlı genişleme dönemindeyken, devlet harcamaları azalır, gelirleri ise artar.

Şu halde açıktaki değişimler iki kaynaktan ileri geliyor olmalıdır: Birinci olarak, çevrimsel açık diye bilinen, ekonominin iktisadi dalgalanma içindeki konumundan kaynaklanan otomatik değişme-

ler; ikinci olarak, hükümet politikasının yol açtığı değişimler — yapısal açık. Bu iki bileşimin hesaplanması rasgele olabilir. Alışılmış yöntem, büyük bir modelin, ekonominin tam istihdamdaki durumunun benzetiminde kullanılmasıdır. Tam istihdam açığı ile güncel açık arasındaki fark, çevrimsel ögenin ölçüsü olur. Tam istihdam açığının kendisindeki değişimler, yapısal açıktaki değişimlerle eş-değerlidir.

İşin zor yönü, bu kestirimlerin, hangi modeli seçtiğinize geniş ölçüde bağlı olmasıdır. Bu dosyalarda geliştirilmiş türden çalakalem modeller, iktisadi faaliyetin belirli vergi ve hâsılat programlarını nasıl etkilediğini gösteremedikleri için onulmaz bir yetersizlik içindedir. Gel gelelim ayrıntılı modeller de, ekonominin işleyiş tarzı konusunda birbirleriyle uyuşamazlar. Daha temelli olarak, çevrimsel olan ile yapısal olanın ayrılmasının gerçekten bir yararı var mıdır? Finanse edilmesi gereken, açığın bütünü olup her iki bileşen, faiz hadlerini yukarı doğru baskı altında tutar. Yapısal açık suçun ne ölçüde politikanın değişmesine atılabileceğini gösterse de, çevrimsel açığın iktisadi açıdan önemsiz olduğu söylenemez.

● **Enflasyon uyarlaması.** Enflasyonun göz önünde tutulması, açığın bir bölümü üzerinde yoğunlaşılması için bir gerekçe sağlar. Hükümetler, yalnız mal ve hizmet satın almak için para harcamazlar. Kamu borcunun faizini de ödemek zorundadırlar. Bu faiz ise, reel bir getiri haddi ile tahvil sahiplerinin enflasyon karşısındaki zararını karşılayan bir miktara ayrılabilir. İzlenmesi ve denetlenmesi gereken asıl açığın, nominal açık eksi borç faizi içindeki enflasyon bileşeni olduğunu söyleyen birçok iktisatçı vardır. Bunlara göre asıl önemli olan, ödenmemiş borcun reel değerindeki değişimdir. Enflasyonun etkisinden arındırılmış açığın (nominal açık eksi faiz ödemeleri içindeki enflasyon bileşeni) tam da buna eşit olduğu cebirle gösterilebilir. Hükümetler enflasyonun etkisinden arındırılmış açığı sıfıra eşitletlerse, ödenmemiş borcun reel değeri sabit tutulmuş olur. Doğal olarak nominal açık, her yıl enflasyon bileşenine —kabaca, enflasyon haddinin ödenmemiş borç değeriyle çarpımı— eşit olur.

Demek oluyor ki enflasyonlu bir ekonomide nominal bütçenin dengelenmesi, ilk bakışta sanılandan daha kısıtlayıcı bir politikadır. Örneğin hükümetler aldıkları öduncün faiz hadleri üstündeki baskısından kaygı duyuyorlarsa, söz konusu baskının gerçek göstergesi borcun reel değeridir. Enflasyon yüksekken, nominal tutarı sabit olan devlet tahvillerinin reel değeri azalır. Dolayısıyla yüksek enflasyon, yeni tahvillere karşı (nominal) talebi artırabilir; hükümetler de, faiz hadlerini yukarı itmeksizin daha çok borç alabilirler.

Sorgulanması Gereken Bir Diskur: Doğayı Koruyalım mı/ Sömürelim mi?

Ufuk URAS

Ufuk Uras, İÜ İktisat Fakültesi Uluslararası
İlişkiler Bölümünde araştırma görevlisidir.

İktisat Dergisi'nin 245. sayısında yayınlanan Ömer Kükner'in «Çevre kirliliğine çözüm: Nükleer santraller» adlı yazısı çevre kirliliğine karşı bilinen çözüm önerilerini yinelemesine rağmen ilgi çekti. Yazı kendi bütünlüğü içinde tutarlı olup sonuç itibarıyla de nükleer santrallerin yararlarının sıralandığı bir methiyeye dönüşüyor. Benim üzerinde durmak istediğim, yazının iç do-kusundan ziyade çok tipik bir örneği oluşturması ne-deniyse, konuya yaklaşım biçimi üzerinde olacak.

Yazarın nükleer santrallara muhalif olan kesimler için ileri sürdüğü, nükleer silahlanma ile nükleer ener-jinin barışçı kullanımının karıştırıldığı gibi safdıl sav-larla, bu kesimlerin toplumsal muhalefeti yanlış bir bi-çimde harekete geçirerek saptırdığı ve teknoloji düş-manlığı yapıldığı şeklindeki kendinden menkul «doğ-rucu» ve «fetatçı / komplocu» önermelerini de bir ka-lemde atlıyoruz.

Sanırım sorun öncelikle «muhalefet»den ne anla-dığımız ile başlıyor. Gündemimizde olan sorunların iktisadi gelişmeyle çözüleceği, dolayısıyla gelişmeyi sağlayan başlıca araç olan teknolojiye karşı çıkma-nın gelişmeyi önleyeceği savından yola çıkarak, mu-halifliği teknolojiden yana olmak olarak anlayan bu anlayışın, teknolojiye karşı çıkanlara yönelik eleştiri-ellik / müdahale biçiminde gelişen, sınırlı muhalif söylemine katılmamız söz konusu değil. Aksi takdirde Türkiye'nin teknolojiden yana olan kesimlerini gözü-müzün önüne getirdiğimizde, bu ülkede «muhalefet»den geçilmediğinde karar kılmak gerekecek.

Soruna ilk elde insan (toplum) / doğa ilişkisi bağ-lamında baktığımızda, çevrenin insana (topluma) neden ve nasıl sorun olduğunu da sormamız gerekiyor. Dengeler neden bozuluyor / zorlanıyor? İktisat'ın tanımına bile giren «insanın doğaya egemenliği» anlayışının ar-ka planı nelerle yüklü? Bu arka plan sorgulanmadan acaba muhaliflik söz konusu olabilir mi?

«Doğal dengeler»in esas itibarıyla sanayi devri-miyle bozulduğunu biliyoruz. Bu bozulmayı da «çevre kirlenmesi» olarak tanımlıyoruz. Yaşamın üretimi ve yeniden üretiminde doğa / insan arasındaki biyo-lojik alışverişin önemi herhalde açık. Doğa gibi, sa-nıldığına aksine yalnızca «verici alanlar» ihtiva et-meyen, ama yaşamın yeniden üretilmesinde, «alıcı or-tam» özelliğinin de tayin edici önem taşıdığı iletişim kanallarının, sentetik artıklarla nasıl ortadan kaldı-rıldığını da hepimiz biliyoruz.

Bazı insanlar, eğer yeni bir yaşam tarzının öz-lemini duyuyorlarsa, bu herhalde ancak insanın ya-şam çevresi ile ilgili herşeyin sorgulanması ile müm-kün. Üretim ilişkileri alanındaki «sömürü mekaniz-ması», başka «sömürü mekanizmalarını» gerektiriyor.

(Doğa söz konusu olduğunda herhalde 'talan' demek daha doğru.) Bu mekanizmaların birini veri alıp diğerine muhaliflik mümkün değil (vice versa).

Konumuz alan nükleer santrallerin gizlilik sınırları içerisinde gerçekleşen ve sürdürülen, yüksek maliyetler nedeniyle devlet sektörü tarafından gerçekleştirilen —belki de paternalist muhaliflerimizi bu heyecanlandırıyor—, tam da bu nedenden dolayı toplumsal denetimin son derece sınırlı olduğu olanlar olduğu da biliniyor. Üstelik santrallerin nükleer artık sızmalarına karşı güvenliği de henüz kanıtlanmış değil. Aşırı radyasyon yüklenmesinden doğan işçi ölümlerini günlük yayın organlarından izledik.

Fakat yukarıda da değindiğimiz gibi esas sorun burada yatmıyor. Konunun teknik bir yanı olduğu açık. Fakat bu sorunun yalnızca «teknik» bir sorun haline indirgenerek ele alınabileceği anlamına da gelmiyor. Konuya benimsenen şu ya da bu kalkınma stratejisinin «teknik» bir boyutu biçiminde bakılıyor—sa yine bir diyeceğimiz yok. Fakat bunun için muhalif bir söyleme de gerek yok.

Ekonomik işleyişin mantığına dokunmadan, daha da ötesi ekonomik büyüme mitiyle hesaplaşmadan sunulan «akılcı» yaklaşımların ipuçlarını bulmak için 'aydınlanma' dönemine dek inmemiz gerekiyor. «Doğaya hakim olmak» yüzyıllar boyu süren temel bir felsefi sav oldu. Bunu başardığı oranda da kendini güçlü gördü insan. Ama zamanla vahşi tabiat da kalmadı.

Çok geçmeden, yaratılan bu çevrenin yarar değil zarar getirdiği anlaşıldı. Başlangıçta tehlikelerden korunmak için ehlileştirilen doğa, ehlileştikçe tehlikeleşti. Ve şimdi artık herkes kendini doğayı korumakla yükümlü saymaya başladı. Nesli tükenen hayvanlar korundu, milli parklar açıldı. Saksılara indirgenen doğa evimize girdi.

Yürürlükte olan «doğayı koruma» ideolojisinin doğayı yıkma ideolojisiyle felsefi orka plandaki beraberliğini görmek zor değil. Doğayı talan eden, denetleyen yaklaşım aynı doğrultuda ilerleyerek doğayı koruma fikrine vardı. Ama «hakimiyet» anlayışında herhangi bir değişiklik olmadı. Yalnızca hakimiyet biçimi farklılaştı. «Nükleer santraller olsun ama radyasyon ortığı olmasın. Deterjan fabrikaları olsun ama denizi kirletmesin. Herkesin arabası olsun fakat trafikte oklımızı kaçırmayalım. Sular aksın omo istediğimiz tarafa» dedik.

Bugün yaşantımızı, ürettiğimiz bu çevre oimaksızın sürdürümiyeceğimiz, geri dönölmez bir noktadayız. Dolayısıyla doğayı koruma ideolojisi, görüyoruz ki tehlikeli değil. Telaşa gerek yok.

Şurası açık ki, «Aydınlanmacı» gelenek sorgulanmadan ciddi bir muhalif söylem geliştirilemiyor. Teknolojiden yana olanlar / çevreciler arasındaki polemik ortak bir zemin üzerinde sürdürölmekte. Bu geleekten kopuşun ipuçları da başka bir yazımızın konusu olacak.

Gündeminizde,

Politika, işçi sorunları, çevre, silahsızlanma, barış, insan hakları, toplum, insanlar, ekonomi, kültür ve sanat varsa,

YeniGündem de vardır...

EKLER'de

Demokrasiler'de

Siyasi partiler, bürokrasi, özgürlükler, yargı, ceza

YeniGündem

15 GÜNLÜK SİYASİ DERGİ

İletişim Yayınları Klodfarer Caddesi İletişim Han
Cağaloğlu Tel: 520 14 53/54/55

ŞAMPİYON MOTOR YAĞI

*ŞİMDİ
YENİ AMBALAJINDA*

**TÜRKİYE RALLİ ŞAMPİYONLARI
ALİ BACIOĞLU VE METİN ÇEKER
TAVSİYE EDERLER**

İktisat'ta cevap alma süresi: **24 Saat**

İktisat Bankası tekliflerinize
24 saatte cevap veriyor.
İktisat Bankası şubelerine başvurun,
ihtiyacınızı bildirin. Teklifinizi Müşteri Temsilcinizle
birlikte hazırlayın. Cevabını 24 saat içinde alın.

İhtiyacınız ister Kredi, isterse Akreditif olsun,
ister Teminat Mektubu isterse Transfer olsun, İktisat'ta bir gün içinde
sonuç alırsınız. İktisatçılar talebinizi "İktisatçı süratiyle" değerlendirir, çözerler.

İktisat'ta zamanınız değerlidir.

İktisat Bankası Genel Müdürlük
Telefon: 172 7000 Teleks: 26021 ikbn tr

İktisat Bankası Merkez Şube
Telefon: 172 7000 Teleks: 26021 ikbn tr, 26497 ikb tr

İktisat Bankası Bahçekapı Şubesi
Telefon 522 4809 Teleks: 23604 ikte tr

İktisat Bankası Karaköy Şubesi
Telefon: 145 7090 Teleks: 30272 ergu tr

İktisat Bankası Mecidiyeköy Şubesi
Telefon: 167 0939 Teleks: 31094 ibdn tr

İktisat Bankası Kadıköy Şubesi
Telefon 338 9838 Teleks: 29014 iktk tr

İktisat Bankası Bakırköy Şubesi
Telefon: 572 6032 Teleks: 31181 ikby tr

İktisat Bankası Ankara Şubesi
Telefon: 33 30 71 Teleks: 46909 iktis tr

İktisat Bankası İzmir Şubesi
Telefon: 25 66 85 Teleks: 52653 ikba tr

İktisat Bankası Bursa Şubesi
Telefon: 26 330 Teleks: 32145 ikbu tr

İktisat Bankası Adana Şubesi
Telefon: 13 763 Teleks: 62 139 ikad tr

İktisat Bankası Mersin Şubesi
Telefon: 17 914, Teleks: 67258 ikme tr

İktisat Bankası Gaziantep Şubesi
Telefon: 24 718, Teleks: 69118 ikga tr

İktisat Bankası Denizli Şubesi
Telefon: 13 010, Teleks: 59545 ikta tr

